

МОДЕЛІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В АСПЕКТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Для країн, які не відносяться до категорії високорозвинених, динамічне економічне зростання є практично безальтернативним способом подолання економічного відставання. В Україні цільові орієнтири такого розвитку презентовано в урядовій Довгостроковій стратегії щодо перетворення нашої країни на європейську державу з відповідним рівнем добробуту громадян. Їх інструментами реалізації названо подвоєння ВВП країни до 2012 р., зниження інфляції до 6 %, питомої ваги державних підприємств — до 10%, вступ до СОТ, створення зони вільної торгівлі з ЄС [6]. Такі серйозні та довгострокові завдання потребують підвищеної уваги науковців до теоретичних концепцій економічного зростання. Адже обґрунтування ймовірних напрямів і методів забезпечення окреслених планів та оцінка їх можливих наслідків неможливі без безпосереднього ознайомлення з найважливішими надбаннями світової економічної думки з проблематики економічного зростання.

Напрями та методологія дослідження економічного зростання ніколи не були сталими. Вони постійно змінювались, удосконалювались та еволюціонували залежно від хронологічного періоду дослідження, панівних наукових поглядів, концепцій та стереотипів. Підтримуючи позицію російського економіста С.Дзарасова, який заперечує можливість існування єдиної для всіх умов моделі економічного зростання, зазначимо, що кожній суспільній системі відповідає своя теорія зростання, а одну формулу темпів зростання національного доходу потрібно інтерпретувати різними способами залежно від конкретної національної соціально-економічної системи [7, с. 25].

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) впливають на темпи економічного росту країн-реципієнтів. Однак оцінка, наскільки сильним є цей вплив і чи можуть ПІІ кардинально впливати на траєкторію розвитку національних економік, є предметом багатьох сучасних досліджень [1—3]. У даній області немає того достатку методів і моделей, якого можна було б очікувати. Крім того, багато методів не доведені до логічного завершення й не дають кінцевих формул для оцінки впливу збільшення масштабу залучення іноземних інвестицій на темпи економічного росту в приймаючій країні. У зв'язку із цим спробуємо в цій статті систематизувати

існуючі підходи з метою перспективи й можливості їхнього практичного застосування. Тобто метою статті є аналіз і наукове узагальнення кейнсіанських, неокласичних, некейнсіанських та інших теоретичних підходів з позиції їх прийнятності для забезпечення економічного зростання в сучасній Україні. У зв'язку із чим в роботі досліджено окремі теорії Дж.М.Кейнса та його послідовників, які використовували основні положення, закладені в його концепції: Р.Харрода, Ф. Махлупа, П. Роузенштейн-Родана, Е. Домара, Дж. Робінсон, Н.Калдора, Л.Пасинетті та інших. Вважають, що вони більше відповідають сучасним українським реаліям, адже в центрі уваги вітчизняної традиції — планомірні механізми стабілізації економічного зростання.

Сучасні концепції міжнародного руху капіталу сформувалися головним чином в рамках неокласичного, кейнсіанського, некейнсіанського та посткейнсіанського напрямів економічної думки, а також монетаризму, який зайняв в останні десятиріччя ключові позиції в економічній науці і практиці. Для *неокласичної* теорії вивозу капіталу характерний мікроекономічний аналіз. Вона була створена в межах чистої теорії міжнародної торгівлі і припускає умови рівноваги цін і витрат виробництва, попиту і пропозиції, витікаючі з концепції граничної продуктивності чинників виробництва — капіталу, праці й землі.

Загальноконцептуальним фундаментом для всіх перерахованих теорій з'явилася кейнсіанська модель вивозу капіталу, в рамках якої останній розглядався як фундаментальні операції, основним напрямом яких є переміщення національних капіталів в розпорядження іноземних позичальників з метою отримання від останніх певних фінансових зобов'язань, тобто титулів власності, або майбутнього прибутку. Кейнс вважав, що вивіз капіталу для країни-донора можливий тільки при позитивному сальдо торгового балансу цієї країни. Ця думка отримала остаточне оформлення в праці Д.М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» [4]. Згідно запропонованої Дж. М. Кейнсом теорії інвестицій, на їх обсяг впливають два чинника. По-перше — очікувана прибутковість інвестицій, яка розраховується як норма дисконту, котра зрівнює очікувані надходження від інвестицій з поточними пла-

тежами, необхідними для їх здійснення. Така норма дисконту називається «граничною ефективністю капіталу». Цей показник є психологічною змінною, пов'язаною з очікуваннями, тому він надзвичайно нестабільний, змінюється разом зі змінами в очікуваннях.

Англійський економіст Дж. М. Кейнс істотно вплинув на розвиток світової економічної думки. Його економічна модель побудована на ґрунті припущення, що зростання виробництва здійснюється, головним чином, за рахунок введення в експлуатацію незадіяних ресурсів. У його теорії чиннику пропозиції, тобто зростанню виробничих потужностей, не приділено великої уваги. Кейнс цікавив лише ефективний попит. Національний дохід Кейнс трактує як суму доходів, одержаних у галузях, які виробляють споживчі товари та засоби виробництва. Дохід цих галузей, звичайно, залежить від попиту на їх продукцію. Тому зміна національного доходу уможливується лише в умовах зміни попиту як та інвестиційні, так і на споживчі товари.

Загальновідомо, що він одним із перших на Заході поставив під сумнів спроможність ринкової системи до саморегуляції лише на основі законів вільного підприємництва (*laissez faire*). На відміну від своїх попередників, представників неокласичної школи, які вважали, що рівновага економічної системи і повне використання її ресурсів досягається автоматично, він висунув тезу щодо ймовірності виникнення рівноваги в умовах суттєвого недовикористання ресурсів за недостатності ефективного попиту, тобто сукупності платоспроможних попитів — споживчого та інвестиційного. Найістотнішу причину нестачі ефективного попиту Кейнс вбачав у різношвидкісності динаміки доходів, схильності до споживання та схильності до інвестування. На його думку, схильність до споживання в суспільстві зростає повільніше за приріст доходів; а динаміка збільшення заощаджень випереджає схильність до інвестування, внаслідок чого формуються відносно «зайві» заощадження, які Кейнс вважав найбільшою вадою економіки вільного підприємства. На відміну від неокласиків, які розглядали будь-які заощадження в позитивному контексті, оскільки, на їх думку, все, що не витрачається на поточне споживання, автоматично використовується як інвестиції, Кейнс першим помітив феномен відносного перенагроювання. В основі цього феномену Кейнс вбачав тенденцію, згідно з якою зростання готівкового капіталу супроводжується падінням його граничної ефективності аж до норми проценту або навіть нижче за неї, що призводить до зменшення схильності до інвестування серед приватних підприємців. Таке дослідження завершилось висновком щодо небезпечності регулювання обсягу поточних інвестицій виключно приватними структурами [4]. А для виведення еконо-

мічної системи із стану рівноваги необхідним, за теорією Кейнса, є збільшення загального обсягу інвестицій, що в умовах неможливості виконання цього завдання тільки шляхом приватної ініціативи уможливує висновок щодо необхідності державного втручання. Звідси — і провідна ідея Кейнса щодо необхідності доповнення стихійних ринкових механізмів регулюючим державним впливом.

Тут Дж. М. Кейнс незалежно від Ф. Найта ввів розмежування між ситуаціями невизначеності й ризику. По Дж. М. Кейнсу, інвестиції здійснюються в умовах невизначеності, тому їх очікувану прибутковість — граничну ефективність капіталу — неможливо наперед обчислити, навіть використовуючи методи теорії ймовірностей. Значення граничної ефективності капіталу управляється не оптимізаційними розрахунками, а «спонтанним оптимізмом» підприємців, тим, що Дж. М. Кейнс назвав «життерадісністю» [*animal spirits*]. Останнє поняття відображає «спонтанно виникаючу рішучість діяти», «природжену спрагу діяльності».

Другий чинник — ставка відсотка. Вона встановлює нижню межу необхідної прибутковості інвестицій. Ті інвестиції, які приносять граничну ефективність капіталу меншу, ніж ставка відсотка, або рівну їй, не здійснюватимуться. Звідси витікає, що навіть при низькій ставці відсотка інвестиційна активність може бути надзвичайно слабкою зважаючи на песимістичність очікувань підприємців, тобто внаслідок низького ступеня їх «життерадісності», оскільки ... коли життерадісність затухає, оптимізм звуйновано і нам не залишається нічого іншого як покладатися на один тільки математичний розрахунок, підприємництво хиріє і випускає дух... Таким чином, всього лише одне песимістичне сприйняття людьми майбутнього здатне породити спад в ринковому господарстві. Якщо ж гранична ефективність капіталу майже не залежить від поточних економічних змінних, то про ставку відсотка цього сказати у жодному випадку не можна. Необхідно виявити чинники, що впливають на її фактичне значення.

Для цього кейнсіанцями пропонується використання моделі мультиплікатора-акселератора, яка була запозичена Дж. М. Кейнсом у англійського економіста Р. Ф. Кана, який в 1931 році висунув ідею «мультиплікатора зайнятості» показуючого зв'язки між збільшенням витрат на проведення суспільних робіт і зниженням безробіття. Дж. М. Кейнс замість зайнятості як залежної змінної став розглядати національний дохід. Якщо сукупний попит складається тільки зі споживання й інвестицій і при цьому весь обсяг споживання визначається виключно доходом, то тоді умова макроекономічної рівноваги виглядатиме таким чином: $Y = cY + I$. Після перенесення першого додан-

ку правої частини рівняння в ліву частину і невеликих перетворень отримаємо: $Y = I/(1-c)$. Показник $1/(1-c)$ якраз і є мультиплікатором інвестицій (який в сучасній макроекономіці в більш загальному плані трактується як мультиплікатор автономних витрат, тобто будь-яких витрат, не залежних від доходу). Він показує, у скільки разів зміниться дохід при зміні на задану величину інвестицій. Оскільки $c < 1$, то мультиплікатор інвестицій є більшим одиниці, а отже, зміни інвестицій породжують багатократні зміни національного доходу.

При цьому збільшення граничної схильності до заощадження — різниці між одиницею і граничною схильністю до споживання, тобто знаменником мультиплікатора — призводить до зменшення мультиплікатора інвестицій і, за інших рівних умов, до зниження рівня національного доходу (при постійності фактичної величини заощаджень). Феномен впливу зростання заощаджень на зменшення доходу отримав назву «парадоксу ощадливості». Концепція мультиплікатора інвестицій важлива перш за все тому що служить одним із способів пояснення нестабільності ринкової економіки. Наприклад, невелике скорочення обсягу інвестицій здатне викликати глибокий спад виробництва і масове безробіття. Тут видна та найважливіша макроекономічна роль, яку в ринковому господарстві відіграють інвестиції. При цьому в теорії Дж. М. Кейнса, саме інвестиції визначають заощадження, а не навпаки.

Таким чином, висвітлення механізму дії державного втручання в економічні процеси Кейнс здійснив за допомогою моделі мультиплікатора. На його думку, будь-які нові інвестиції (особливе місце серед яких посідають державні витрати), формуючи додатковий попит на інвестиційні та споживчі товари, спричиняють зростання доходів у k разів більше порівняно із початковим приростом інвестицій. Величина k власне й є мультиплікатором Кейнса, значення якого є тим більшим, чим більшим у конкретному суспільстві є схильність до споживання. Дія мультиплікатора створює імпульс для виведення економічної системи із стану рівноваги у фазі депресії, уможливаючи зростання доходів і споживання, інвестицій та зайнятості.

Дж. М. Кейнс прагнув знайти найсуттєвіші зв'язки між узагальнюючими або агрегатними величинами економічної системи, виділяючи три групи економічних чинників: вхідні дані, які приймалися за постійні (кількість трудових ресурсів та засобів виробництва, рівень техніки, соціальна структура суспільства); незалежні змінні (схильність до споживання, заощадження та інвестування, гранична ефективність капіталу та норма проценту (надання переваги ліквідності); залежні змінні (ефективний попит, рівень безробіття, національний дохід). Кейнс відстоював думку, що,

регулюючи незалежні змінні, можливо впливати на залежні величини. Він писав, що його кінцевою метою є відбір таких змінних величин, які підлягають свідомому контролю або управлінню з боку владних структур в межах конкретної господарської системи [4, с. 240].

Щодо макро-економічної концепції Кейнса, то в ній можна виділити кілька наступних головних ознак: 1) визнання вирішальної ролі ефективного попиту у економічному розвитку та визнання національного доходу як функції величини інвестицій; 2) незалежність величини інвестицій від величини заощаджень, тобто Кейнс радше визнає протилежне, а саме, що обсяг заощаджень залежить від обсягу інвестицій. При цьому в його тлумаченні схильність до заощадження і схильність до інвестування є абсолютно незалежними суспільними характеристиками, які визначаються екзогенними, тобто зовнішніми щодо економічної системи, чинниками; 3) можливість встановлення рівноваги в умовах неповної зайнятості; 4) наявність тенденції до створення надлишку заощаджень, який негативно впливає на перебіг економічних процесів; 5) відсутність стихійних сил, спроможних вивести систему з рівноваги за умови неповної зайнятості і пов'язана з цим необхідність державного втручання.

Варто зазначити, що Кейнсу належить авторство теорії рівноваги, яку він не розширив до теорії економічного зростання, проте саме його «Теорія зайнятості, проценту і грошей» заклала підвалини для значної кількості наступних теоретичних підходів до економічного зростання. Попри їх різноманітність, різні версії теорій економічного зростання, які ґрунтуються на кейнсіанському підході, мають певні спільні ознаки. Найважливішими з них є наступні: капіталовкладення здійснюються на основі інвестиційних рішень, які приймаються підприємцями у попередній період, тому відповідно, ці вкладення не залежать від схильності до заощадження; схильність до заощадження з доходів у формі прибутку є вищою за схильність до заощадження у одержувачів заробітної плати.

Однією з перших спроб оцінити вплив потоку ПІІ на довгостроковий економічний розвиток національних економік з'явилася диференціальна модель міждержавного перерозподілу капіталу В. Леонт'єва [8; 9]. Дана модель відтворює функціонування двох груп країн — розвинених і тих, що розвиваються. Зв'язок між ними забезпечується потоком виробничих інвестицій, що вивозяться з розвинених країн у ті, що розвиваються. Стосовно до розвинених країн модель В. Леонт'єва зводиться до двох найпростіших співвідношень:

1. Принцип мультиплікатора, що задається рівнянням $I(t) = c * Y(t)$, (1) де Y — випуск (валовий національний дохід).

нальний продукт) у даній групі країн, I — обсяг інвестицій у розвинених країнах, c — норма нагромадження (інвестування) або мультиплікатор інвестицій.

2. Принцип акселератора, що задається рівнянням $Y(t) = I(t)/b$, (2) де b — коефіцієнт приростаючої капіталомісткості або акселератор інвестиції [8, с. 201]. Комбінування принципів мультиплікатора й акселератора дозволяє одержати підсумкове диференціальне рівняння, що описує динаміку випуску в групі розвинених країн: $Y(t) - (s/b)Y(t) = 0$ (3). Розв'язанням даного рівняння є експонентна функція росту. Для блоку держав, що розвиваються, можна записати аналогічні співвідношення. У результаті проведення відповідних розрахунків виходить, що економічне зростання у країнах, що розвиваються, прямо залежить від темпів росту в розвинених країнах і від початкового значення вивозимого із розвинених країн капіталу.

Всі параметри моделі В. Леонтєва досить легко оцінюються й, отже, сама модель може використовуватися в практичних розрахунках. При цьому «грати» з моделлю В. Леонтєва можна, принаймні, у двох напрямках. По-перше, її можна використовувати як інструмент прогнозування та для одержання тимчасових розкладів показників ВВП для двох груп країн при різних параметрах (що, до речі, робив В. Леонтєв), а по-друге, з її допомогою можна прямо оцінювати деякі параметри, необхідні для досягнення заданого результату.

Ілюструючи останню тезу, можна розглянути завдання відшукування початкового обсягу переміщуемого капіталу, необхідного для того, щоб динамічність розвитку двох типів країн зрівнялася. Свого часу розрахунки В. Леонтєва показали, що для досягнення точки перелому, коли темпи приросту ВВП країн, що розвиваються, зрівнюються з темпами приросту в розвинених, необхідно було переміщати капіталу приблизно в 5 разів більше, ніж це робилося на практиці [8, с. 207].

Модель В. Леонтєва може розглядатися як класичний інструмент для розуміння глобальних тенденцій світогосподарського розвитку. Разом з тим не можна не вказати й на її мінуси. По-перше, масштаби капіталу, що вивозиться із країни-донора, прямо узгоджуються з темпом економічного росту. У цей час практично всі країни (розвинені й що розвиваються) одночасно імпортують й експортують капітал, тому взаємозв'язок між темпами зростання виробництва в таких державах виявляється досить неоднозначним. Отже, до аналізу сучасних тенденцій модель В. Леонтєва застосувати досить непросто. Для цього потрібно провести більшу роботу з коректної класифікації країн на розвинені й що розвиваються, а також оцінити сальдо переміщуваного між ними капіталу, що пов'язано з великими технічними труднощами.

По-друге, увезений капітал передбачається гомогенним (однорідним). Разом з тим очевидно, що важливі не тільки й не стільки обсяги імпортованого капіталу, скільки його структура. Так, інвестиції, що сприяють консервації неефективної структури економіки, ведуть скоріше до вповільнення, чим до прискорення розвитку країни-реципієнта. У цьому змісті прикладні розрахунки по моделі В. Леонтєва можуть у певному змісті дезорієнтувати щодо правдивої ролі іноземних інвестицій.

По-третє, внутрішні (місцеві) і зовнішні (іноземні) інвестиції вважаються рівно ефективними. В. Леонтєв припускає, що іноземний капітал — це всього лише додаткові фінансові ресурси, віддача від яких визначається національними умовами відтворення. Однак це положення у світі сучасної теорії уявляється принципово невірним, тому що глибинний економічний зміст залучення іноземного капіталу полягає в тому, що разом з ним у національну економіку приходять нові технології й нові організаційні форми виробництва, що дають зовсім інший економічний ефект у порівнянні з місцевим підприємництвом.

По-четверте, для обчислення показників приростаючої капіталомісткості використовується різницева форма. Але тоді було б більш логічним будувати модель у вигляді не диференціальних, а різницевих рівнянь. Сучасні дослідження базуються на строго вивірених економетричних залежностях, а це означає, що для одержання значень акселератора необхідно будувати регресійні функції на основі динамічних рядів. Це можливо тільки для стаціонарних систем; для перехідних економічних режимів, коли спостерігається нестійкість всіх параметрів системи, такий підхід неприйнятний.

По-п'яте, модель В. Леонтєва висуває підвищені вимоги до інформаційного забезпечення, що припускає наявність не тільки національної, але й міжнародної статистики. Це є серйозним технічним гальмом для проведення оперативних прогнозно-аналітичних розрахунків. У принципі можна було б розглядати тільки одну країну-реципієнта й одну або кілька країн-донорів. Однак й у цьому випадку розрахунки по країні-реципієнті будуть вимагати досить специфічної інформації з країн-донорів. На практиці це не завжди реалізовано. Таким чином, використання моделі В. Леонтєва доцільно в основному для з'ясування якісної картини в розвитку світогосподарських процесів, тоді як для детальних кількісних розрахунків по окремій країні потрібна трохи інша схема.

Важливим постулатом неокейнсіанської концепції вивозу капіталу з країни-експортера є висновок про необхідність регулювання міжнародного руху капіталу, причому регулювання в тому напрямі, щоб відтік

капіталу з країни точно відповідав або був менше її товарного експорту. *Неокейнсіанська* теорія міжнародного руху капіталу була заснована на макроекономічному аналізі. Для неї характерна ув'язка в єдину систему вивозу капіталу, руху платіжного балансу, зміни національного доходу і зайнятості.

Специфіка *монетаризму* в порівнянні з неокласичною теорією полягає в тому особливому значенні, яке він додає сфері грошового обігу. Починаючи з кінцем 70-х років ХХ ст. монетаристські концепції явно домінують у формуванні основних напрямів міжнародного вивозу капіталу, в регулюванні останнього цілою низкою міжнародних і регіональних організацій (типу Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції і розвитку, Азіатського банку, Міжамериканського банку тощо), створених спеціально для цих цілей.

Основою монетаристської теорії зовнішнього фінансування країн і країн, що розвиваються, з перехідною економікою (у 90-і роки ХХ ст.) є концепція вивозу капіталу, яка виникла в рамках розробки моделі економічного зростання. У зв'язку з необхідністю маніпулювання на макроекономічному рівні основними показниками динаміки національного господарства встала проблема регулювання міжнародного руху капіталу на двосторонній основі (між країною-донором і країною-кредитором) і на багатобічній основі (між групою країн-донорів, поєднаних у міжнародну фінансову організацію, і країною або групою країн-позичальників). Монетаристська концепція міжнародного експорту/імпорту капіталів пов'язує їх рух з проблемами регулювання платіжного балансу, темпами зростання національного доходу, рівнем зайнятості, обсягом національних інвестицій. Тому в рамках даної концепції важливе значення придбало дослідження динаміки платіжних балансів країн-дебіторів, балансу зовнішньої торгівлі, балансу експорту-імпорту капіталів, притоку інвестиційних доходів і відтоку інвестиційних платежів.

Зупинимось на неокейнсіанських і неокласичних концепціях, оскільки саме вони лежали в основі створення міжнародної системи зовнішнього фінансування і зробили вельми істотний вплив на формування тієї ситуації в міжнародному русі капіталів, яка склалася до початку 80-х років ХХ ст., тобто перед кризою зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються. *Неокейнсіанська* теорія міжнародного вивозу капіталу розпадається на три основні концепції: а) теорію автономного експорту Ф. Махлупа; б) теорію взаємодії вивозу капіталу з темпами економічного зростання Р. Харрода; в) теорію впливу притоку інвестиційних доходів з-за кордону на зростання товарного експорту і зайнятості Е. Домара.

В рамках кейнсіанської концепції вивозу капіталу Ф. Махлуп зводить воедино і встановлює причинний взаємозв'язок між експортом капіталу, національними інвестиціями, зовнішньоторговельним і платіжним балансом та національним доходом. Саме Махлуп у своїй роботі «Міжнародна торгівля і мультиплікатор національного доходу» ввів таку класифікацію руху капіталу, яка поділила цей рух на автономний і стимулюючий. *Автономним* рухом капіталу, по Махлупу, є вивіз капіталу, не пов'язаний зі змінами в платіжному балансі. Якщо ж вивіз капіталу витікає *із стану платіжного балансу, то він виступає як стимулюючий* [11].

Природно, що єдиною причиною стимулювання вивозу капіталу, за Махлупом, повинне бути активне сальдо торгового балансу. На основі цієї концепції і створювався Міжнародний валютний фонд, покликаний спочатку стати наднаціональним центром врегулювання руху капіталу від країн з активним сальдо до країн з пасивним сальдо платіжного балансу. Тим самим регулювався й стан міжнародної валютної ліквідності. Але стимулюючий експорт капіталу може бути й наслідком самостійного, стихійного руху капіталу. Стихійним експорт капіталу вважається тоді, коли підприємці однієї країни починають активно здійснювати зарубіжні інвестиції і кредитування, купують іноземні платіжні зобов'язання, що знаходяться в національній банківській системі, і спрямовують їх у країни-дебітори для покупки іноземних довгострокових цінних паперів. Якщо зарубіжне інвестування є вигідним, то після того, як іноземні платіжні зобов'язання виявляються вичерпаними, вивіз капіталу здійснюватиметься за рахунок скорочення національних інвестицій і споживання. Скорочення доходів у країні-донорі повинне викликати зниження імпорту й розширення експорту. У країні-позичальнику ж іноземний капітал викличе розширення імпорту (як приклад — країни, що розвиваються, у 70-х роках, країни СНД — у 90-х роках ХХ ст.). Оскільки в результаті стихійного експорту капіталу в країні-кредиторі складеться експортний платіжний баланс, а в країні-дебіторі — імпортний, то тим самим стимулюється подальше розширення вивозу капіталу, але вже по схемі стимулюючого вивозу. Стихійний експорт капіталу приймає різні форми: прямих і портфельних інвестицій; надання довгострокових кредитів як через національні банки або консорціуми банків, так і через міжнародні фінансово-кредитні організації; викупу національних цінних паперів, що знаходяться в руках іноземців.

У концепції вивозу капіталу, яка була запропонована Махлупом, важливу роль відіграє проблема впливу цього капіталу на економіку як країни-донора, так і країни-дебітора. Махлуп вважав, що на економіку країни-експортера вивіз капіталу впливатиме лише

в тому випадку, якщо він (вивіз) здійснюється за рахунок вилучення з обігу вже наявних кредитних зобов'язань, що приведе до скорочення споживання, збільшення схильності до заощадження, а через певний час — і до зниження сумарних доходів. Але тенденції до зниження доходів протистоїть контртенденція до розширення національно-товарного експорту. Зростання ж імпорту в країні-дебіторі, як результат її зовнішнього кредитування, виступає чинником збільшення інвестицій в цій країні і зростання її національного доходу. Правда, за Махлупом, вплив імпорту капіталу визначається типом зовнішнього фінансування. Кращі наслідки у прямих інвестицій, оскільки вони супроводжуються імпортом машин, устаткування, технологій, ноу-хау, наукових розробок. В інших же варіантах зовнішнього фінансування його результатом буде стимулююча дія на внутрішнє інвестування і сприяння зростанню національного доходу країни — імпортера капіталу.

Схеми Махлупа можуть бути представлені економіко-математичними моделями, що виражають вплив експорту-імпорту капіталу на національний дохід.

Для країни А — експортера капіталу:

$$\Delta Y_A = (-I) * K_A = (-I) * 1 / (S_A + M_A + M_A * (S_A/S_B))$$

Для країни В — імпортера капіталу:

$$\Delta Y_B = (-I) * K_B = (-I) * 1 / (S_B + M_B + M_B * (S_B/S_A)),$$

де ΔY — зміна національного доходу; $\pm I$ — зміна в інвестиціях; K — мультиплікатор автономних змін в експорті й імпорті; S — гранична схильність до заощадження; M — гранична схильність до імпортування.

Таким чином, зміна національного доходу визначається як добуток вивозу (ввезення) капіталу на мультиплікатор автономних змін в експорті та імпорті. Хоча ідея і формула зовнішньоторговельних мультиплікаторів була запропонована Кейнсом, проте Махлуп використовував мультиплікатори в трактуванні Р. Харрода.

Першими, хто використав теорію Кейнса у своїх теоретичних підходах, були британський економіст Р. Харрод у 1939 р. та американський економіст російського походження Е. Домар у 1946 р., які, виходячи з показника капіталомісткості, намагались встановити норму інвестування, необхідну для досягнення запланованих темпів зростання. А також виявити ефективність нагромадження у формі капіталомісткості продукції (Харрод) чи продуктивності інвестицій (Домар). Тобто на сім років раніше за модель Домара була розроблена відома нині модель Харрода [4]. Р. Харрод головний недолік теорії Кейнса вбачав у її статичності, а також у ігноруванні тривалих аспектів розвитку. Статистиці Кейнса Харрод протиставляє зростаюче, динамічне господарство, для якого характерними є постійний приріст капіталу, постійний потік винаходів, постійна

зміна смаків тощо. Модель Харрода, що ґрунтувалась на принципі акселерації, (тобто якщо мультиплікатор характеризує приріст доходу порівняно з початковими інвестиціями, то принцип акселерації розглядає обернену залежність збільшення інвестицій від зростання доходу (попиту)) віддзеркалювала також і положення теорії інвестиційного попиту. В аналізі Харрода рівновага заощаджень і інвестицій розглядається в загальному контексті економічного зростання внаслідок того, що заощадження є функцією доходу, а капіталовкладення (внаслідок дії принципу акселерації інвестиційного попиту) є функцією приросту доходу. Проте якщо умовою здійснення інвестицій є збільшення доходу, то внаслідок збільшення доходу будуть зростати і заощадження. Звідси — підтримка рівноваги між очікуваними заощадженнями і інвестиціями вимагає також зростання інвестицій. Тому якщо в моделі Кейнса обсяг інвестицій ставився екзогенно, то Харрод включає до своєї моделі ендогенну функцію інвестицій, що ґрунтується на принципі акселерації і очікуваннях підприємців щодо сукупного попиту: $I_t = \Psi(y_t - y_{t-1})$.

Тобто, якщо в моделі мультиплікатора інвестиції виступають як екзогенна, тобто зовнішня змінна, вхідна величина, то в моделі, побудованій на принципі акселерації, інвестиції є похідною, ендогенною величиною, яка залежить від інших змінних і параметрів. Цінною рисою моделі акселерації є визнання того факту, що зростання споживчого попиту і виробництва відповідних товарів передбачає прискорене зростання сектору інвестиційних товарів. Тобто капіталовкладення повинні зростати швидше за дохід (попит) — звідси й назва «акселерація» (прискорення).

Харрод запропонував декілька понять, пов'язаних зі зростанням, а саме — «гарантоване зростання» та «природне зростання». Під гарантованим зростанням Харрод розумів зростання, за якого гарантується повне використання наявних виробничих потужностей. А природне зростання в його тлумаченні передбачає такий приріст капіталу та національного доходу, який забезпечує повну зайнятість зростаючої пропозиції на ринку праці. Тому в координатах посткейнсіанських моделей (повної зайнятості й постійної капіталоозброєності праці) природний темп економічного зростання відповідає темпу приросту трудових ресурсів. Співвідношення ж між параметрами гарантованого і природного темпів зростання визначається станом економічної кон'юнктури.

За умови перевищення гарантованим зростанням природного економіка тяжітиме до тривалої рецесії. Причина криється в наступному: після того, як будуть вичерпані всі можливості додаткової пропозиції трудових ресурсів, фактичний темп зростання невзмозі буде досягти рівня «гарантованих» темпів, оскільки в

економіці матиме місце нестача очікуваних внаслідок дії акселераційного ефекту інвестицій. Очікувані заощадження завжди переважатимуть заплановані інвестиції, унаслідок чого обсяги сукупної пропозиції перевищуватимуть сукупний попит, що й спричинить розвиток процесів стагнації. Тобто, оскільки гарантований темп зростання — це темп зростання за умови повної завантаженості виробничих потужностей, можливо зробити висновок, що збільшення не-завантажених виробничих потужностей внаслідок того, що економіка не-взможі реалізувати темпи зростання, відповідні повній завантаженості потужностей, постійно буде створювати бар'єри на шляху подальшого збільшення інвестиційних витрат. Разом з тим, як уже зазначалося, існують межі підвищенню темпів зростання, пов'язані із наявністю трудових ресурсів, і відповідно — темпи фактичного зростання можуть перевищувати природний темп тільки протягом коротких періодів. Тобто траєкторія фактичного зростання, як правило, має бути нижчою від траєкторії рівноважного зростання.

У протилежній ситуації, за якої природний темп зростання Харрода є вищим за гарантований, економіці загрожує тривалий період інфляції. Показавши, що фактичний темп економічного зростання в таких умовах буде постійно тяжіти до перевищення гарантованого, або рівноважного, Харрод підкреслює, що виникаючий за такого перебігу подій хронічний надлишок (порівняно із запланованими заощадженнями) очікуваних інвестицій, які обумовлені дією акселераційного ефекту, і пов'язана із цим напруженість у використанні виробничих потужностей уможливають виникнення довготривалих інфляційних тенденцій.

Важливим теоретичним напрямом неокейнсіанської моделі міжнародного вивозу капіталу є концепція, розроблена Р. Харродом, яка пов'язує темпи економічного зростання, формування заощаджень, руху торгового балансу і експорту капіталу. Харрод розглядав три типи національного економічного зростання: природний, гарантований і фактичний [10]. *Природне* зростання національного доходу, по Харроду, витікає зі зростання населення й збільшення виробництва на душу населення. *Гарантований* — це темп зростання, підтримуваний виробниками у власних економічних інтересах. *Фактичний* — це темп зростання національного доходу на кожний конкретний момент.

При природному темпі зростання національного доходу (НД) величина інвестування залежить від норми заощадження таким чином: $Gn * Cr = S$; $Gn * Cr > S$; $Gn * Cr < S$, де Gn — природний темп зростання НД; Cr — необхідний капітальний коефіцієнт; S — норма заощаджень. Щоб темп зростання НД мав стійкий характер, необхідно, щоб інвестиції і заощад-

ження співвідносилися таким чином: $G * C = Gw * Cr$, де G — фактичний темп зростання НД; C — фактичний капітальний коефіцієнт; Gw — гарантований темп зростання. Пов'язавши таким чином в наведених вище формулах всі три типи зростання національного доходу, Харрод вивів циклічні зміни у відтворюванні, залежні від темпів фактичного зростання НД, інвестицій і заощаджень. Для того, щоб мало місце економічне зростання і була забезпечена зайнятість, необхідно, щоб $G = Gw = Gn$. Ця умова перш за все залежить від співвідношення між гарантованим і природним темпами зростання. Якщо $Gw < Gn$, то економіка прагне підйому, бо фактичний темп зростання відхиляється вгору від гарантованого і наближається до природного. При $Gw > Gn$ має місце тенденція до депресії, оскільки фактичний темп зростання відхиляється вниз від гарантованого. Але при $Gw > Gn$ гарантована норма інвестицій більше природної норми, тобто $Gw * Cr > Gn * C$. Оскільки $Gw * Cr = S$, то норма заощаджень стає вищою за норму інвестицій. Створюється постійний надлишок заощаджень, економіка вповзає в депресію, яка далі посилює у свою чергу тенденцію до заощаджень і скорочує темпи економічного зростання [10, с. 130—138].

Для подолання надлишку заощаджень і тенденції до депресії Харрод запропонував експортувати капітал (величина цього капіталу у Кейнса пов'язувалася напряму з позитивним сальдо платіжного балансу). Необхідність же імпорту капіталу країнами з низькою нормою заощаджень, що мають хронічний пасивний торговий баланс, обґрунтовувалася Харродом тим, що при явному недоліку капіталу ці країни мають також низький природний темп зростання, який прагне до стагнації. Приплив іноземного капіталу в такі країни і повинен сприяти підвищенню природних темпів зростання.

У вказаних моделях виводяться умови рівноваги попиту і пропозиції на тривалу перспективу, тобто, ефект потужності поєднується із ефектом попиту. На противагу Кейнсу, у теоретиків економічної динаміки збільшення виробничих потужностей відіграє вирішальну роль у визначенні темпу зростання виробництва. Указані автори ґрунтувались на тому, що інвестиції є однією зі складових сукупного попиту, який, у свою чергу, пов'язаний з обсягом виробництва (або сукупною пропозицією) через мультиплікатор.

Третя неокейнсіанська концепція вивозу капіталу — це теорія дії притоку інвестиційних доходів з-за кордону на економіку країни-експортера. Ця концепція, розроблена Е. Домаром, цікавить нас тільки в її непрямому зв'язку з позицією країни-позичальника [18]. Річ у тім, що вивіз капіталу — це завжди процес двосторонній і взаємообумовлений. Ця взаємообумов-

леність означає, що капітал з країни-експортера вивозиться не в нікуди, а за конкретними адресами країн-дебіторів. А якщо так, то розміри його вивозу небайдужі для останніх.

Так, у моделі Е. Домара у явному вигляді присутнім є лише ринок благ. Технологія виробництва представлена функцією Леонтєва з постійними технологічними коефіцієнтами витрат факторів. Передбачається, що на ринку факторів існує надлишкова пропозиція, і саме вона забезпечує цінову стабільність. Ринок благ є збалансованим. Фактором збільшення сукупного попиту і сукупної пропозиції є приріст інвестицій.

Якщо приріст інвестицій в періоді t становить ΔI_t , то в результаті мультиплікаційного ефекту в цьому періоді сукупний попит збільшиться на $\Delta y_t^D = \Delta I_t / S_y$. Сукупна пропозиція в періоді t збільшується пропорційно зростанню капіталу в цьому періоді: $\Delta y_t^S = j \Delta K_t$, де ΔK_t — приріст капіталу на початок періоду t ; $j = \Delta y / \Delta K = y / K$ — гранична продуктивність капіталу. За відсутності технічного прогресу в тривалому періоді після доведення обсягу капіталу до оптимального розміру, який забезпечує максимум прибутку, гранична продуктивність капіталу стає постійною, і в такому випадку середня продуктивність капіталу дорівнює його граничній продуктивності. Для забезпечення зростання капіталу на ΔK_t на початок періоду t , в попередньому періоді потрібно було здійснити інвестування у певному обсязі: $I_{t-1} = K_t - K_{t-1} = \Delta K_t$ (4). Відповідно, $\Delta Y_t^S = j I_{t-1}$ (5). Економічне зростання буде рівноважним за умови: $\Delta Y_t^D = \Delta Y_t^S$ (6). Тобто, $\Delta I_t / S_y = j I_{t-1}$ (7), або $j S_y = (I_t - I_{t-1}) / I_{t-1} = I$ (8).

В моделі Домара змінити рівноважний темп зростання можливо лише за рахунок зміни граничної схильності до заощадження. Таким чином, з моделі зростання Домара випливає, що існує рівноважний темп зростання, за якого гарантоване повне використання наявних в кожному періоді виробничих потужностей. Рівноважний темп зростання буде вищим, якщо більшою буде рівноважна норма заощаджень і меншою капіталомісткістю продукції. Проте й Домар стояв на позиції необхідності державного втручання в економічні процеси, яку він пов'язував із нестійкістю динамічної рівноваги.

Так от, висновок, який зробив Е. Домар зі своєї моделі, — це фактичне обґрунтування необхідності вивозу капіталу для того, щоб країна-донор мала постійний стимул до економічного зростання. Для високорезультативного інвестування за рубежом необхідно також, щоб вивіз капіталу в підприємницькій формі супроводжувався «акомпанементом» держави-кредитора: безпроцентними позиками і експортними кредитами приватним експортерам капіталу (Е. Домар). Такі

державні пільги означають посилення і нарощування вивозу капіталу, що сприяє його постійній притоці в країни-позичальники і формує стійку тенденцію, що склалася ще на початку 80-х років ХХ ст.: країни-кредитори, не дивлячись на швидко зростаючий зовнішній борг позичальників, не можуть не давати кредити (і державні, і приватні), а країни-дебітори не можуть не брати нові позики для погашення відсотків і капітальної частини по старих боргах.

Неокейнсіанські теорії вивозу капіталу Ф. Махлупа, Р. Харрода і Е. Домара теоретично обґрунтовують неминучість і необхідність вивозу капіталу з країн-донорів на користь їх власного економічного зростання. Більш того, вивіз капіталу в приватній формі (підприємницького і банківського) неминуче повинен супроводжуватися державним фінансуванням такого вивозу (через пільги, експортні кредити і т.п.), а також власне державним кредитуванням країнами-кредиторами країн-позичальників на двосторонній і багатобічній основі.

Таким чином, з логіки Харрода і Домара випливає, що досягнення повної зайнятості і повної завантаженості виробничих потужностей можливе лише внаслідок випадкового збігу обставин у випадку збігу гарантованого темпу зростання, або темпу зростання за повної завантаженості виробничих потужностей, і природнього темпу зростання, або темпу зростання в умовах повної зайнятості.

Проте існує й друга сторона в системі міжнародного вивозу капіталу — імпортер капіталу. Теорія вивозу капіталу (неокейнсіанський варіант), як було показано вище, доводить неминучість і експорту, і імпорту капіталу в міжнародній економічній системі. При цьому імпорту капіталу розглядається в основному по двох напрямках: державна допомога розвитку країни-дебітора і прямі приватні інвестиції в економіку країни-позичальника. Допомога розвитку країн-імпортерів капіталу пройшла довгий шлях від двосторонніх програм допомоги до багатобічних кредитів через МВФ, Міжнародний і регіональні банки розвитку і потім — до нинішніх стабілізаційних і адаптаційних програм МВФ. Неокейнсіанці розглядають допомогу розвитку (у тому числі й стабілізаційні програми МВФ) як процес, обумовлений взаємодією попиту на допомогу країною-реципієнтом і пропозицією допомоги країною-донором. На їхню думку, допомога розвитку: 1) веде до розширення співпраці країн-кредиторів і позичальників, забезпечує істотний і прямий ринок для експорту товарів і послуг з країн-донорів до країн-боржників; 2) заохочує розвиток нових ринків у світовій економічній системі; 3) стимулює економічне зростання в країнах-донорах.

Це — з позиції країн — донорів допомоги. З

позицій же країн — одержувачів такої допомоги, вона (допомога) виступає як форма передачі доходу від багатішої нації до бідної і слугує чинником прискорення економічного розвитку останньої. Але це, природно, найзагальніше трактування необхідності імпорту капіталу. Розглянемо неокейнсіанський варіант трактування цієї необхідності більш детально. Економічно менш розвинена країна стикається, як правило, в процесі накопичення капіталу з трьома проблемами: 1) брак заощаджень у фінансовому сенсі, оскільки національна схильність до заощаджень настільки мала, що не може забезпечити формування необхідних коштів для економічного розвитку; 2) брак заощаджень в їх реальному значенні, оскільки у населення немає схильності використовувати частину ресурсів для продуктивного інвестування; 3) брак іноземної валюти для придбання імпортованих ресурсів внаслідок хронічного негативного сальдо платіжного балансу. У такій ситуації вихід один — імпорт іноземного капіталу, що вирішує дві проблеми для країни-дебітора: заповнює брак національних заощаджень і іноземної валюти. Усі моделі допомоги розвитку виступають в двох варіантах: 1) модель «заповнення розриву в заощадженнях» і 2) модель «заповнення іноземної валюти» [19, с. 13]. Перша модель була розроблена П. Роузенштейн-Роданом у повній відповідності з концепцією Р. Харрода і використовується як засіб конкретного розрахунку потреб країни-позичальника в іноземному капіталі. Причому саме П. Роузенштейн-Родан першим розділив приплив іноземного капіталу на два потоки: власне допомога і іноземні позики і кредити. До допомоги він відносив аномальний приплив капіталу, тобто рух капіталу, що не має на своїй конкретній меті прибуткових інвестицій. Приток допомоги має на своїй головній меті підвищення норми заощаджень відповідно рівню інвестицій, що забезпечує заданий темп економічного зростання. Але при цьому він виконує й іншу функцію — запобігає витоку іноземної валюти, який неминуче почався б при спробі підвищити норму інвестицій в умовах відсутності іноземного капіталу.

На думку П. Роузенштейн-Родана, використання іноземного капіталу як складовий елемент інвестицій забезпечує додатковий дохід, частина якого, що зберігається, підвищить середню схильність до заощаджень. Врешті-решт, норма заощаджень порівнюється з нормою інвестицій, необхідних для підтримки таких темпів економічного зростання, при яких країна може обходитися власними ресурсами і привертати іноземні інвестиції лише в рамках «нормальних ринкових відносин», тобто вдаватися до іноземного приватного інвестування. По суті, запропонована модель встановлює динамічний зв'язок і

співвідношення між державними і приватними інвестиціями. Якщо представити теорію П. Роузенштейн-Родана у вигляді економіко — математичної моделі (згідно якої розраховується обсяг необхідної іноземної допомоги на п'ятирічний період), то вона виглядає таким чином [20]:

$$F = I - S = Y_0 (k * r - b) + 5Y_0 * (b - S_0),$$

де F — приток іноземних інвестицій, які потрібні протягом 5 років; I — інвестиції; S — заощадження; Y_0 — національний дохід; k — капітальний коефіцієнт; r — заданий темп зростання; S_0 — середня схильність до заощаджень в початковий рік, розрахована як відношення заощадження до національного доходу; b — необхідна гранична норма заощаджень.

На базі формули П. Роузенштейн-Родана були зроблені підрахунки потреби країн, що розвиваються, в припливі іноземного капіталу на період 70 — 80-х років ХХ ст. Розрахунки, природно, носили приблизний характер, але відповідно до них країни — реципієнти допомоги повинні були заповнити завдяки ввезенню іноземного державного капіталу недолік в інвестиціях до кінця 70-х років ХХ ст. і перейти після цього на приватні іноземні інвестиції з-за кордону. Як відомо, запропонований розрахунок і висновки не був реалізований у зв'язку з рядом не передбачених в ньому чинників (непродуктивне використання іноземної допомоги розвитку, напрям нових позик на погашення попередніх боргів тощо). На жаль, ставши в 90-х роках ХХ ст. реципієнтом іноземної допомоги, Україна повторила той же шлях, що й країни що розвиваються, у 70-і роки.

Іншою неокейнсіанською концепцією іноземної допомоги розвитку є теорія заповнення іноземної валюти, в якій виводиться залежність інвестицій і темпів економічного зростання від темпів зростання експорту і імпорту. У цій теорії передбачається, загалом, природна ситуація — по мірі досягнення країною — позичальником самодостатніх темпів економічного зростання потреба її в іноземній валюті поступово знижується. Найпростіша модель цієї теорії була розроблена Р. Майкселлом і виглядає таким чином: $Mt - Et = F_0 + Y_0 (1 + r)^t * (u' - e')$, де Mt і Et — відповідно експорт і імпорт; u' та e' — граничні схильності до експорту і імпорту; r — заданий темп росту [13]. Указана модель визначає потреби країни-позичальника в іноземній валюті в році t . Позикова іноземна валюта покриває різницю між експортом і імпортом, причому у міру економічного розвитку країни, досягнутого за рахунок допомоги розвитку, розрив між експортом і імпортом скорочується, оскільки експортні галузі одержують переважний розвиток. По суті, ця теорія дала поштовх вельми популярній в країнах — імпортерах капіталу концепції «форсування експорту»,

яка розглядалася як стратегія національного економічного розвитку в більшості країн, що розвиваються, у 70 — 90-х роках ХХ ст.

Серйозний внесок у розвиток посткейнсіанських теорій зростання здійснили Н.Калдор і Дж.Робінсон. Незважаючи на те, що вони спирались на кейнсіанські положення, у їх теоріях спостерігаються певні відмінності. Одна з них стосується припущення щодо міри використання трудових ресурсів. Теорії економічного зростання і розподілу Калдора передбачають необхідність постійної підтримки повної зайнятості. Калдор писав, що принцип мультиплікатора може використовуватись або для визначення співвідношення між рівнем цін і заробітною платою, в умовах, коли робиться припущення щодо фіксованих обсягів виробленої продукції і рівня зайнятості, або для визначення рівня масштабів зайнятості у випадках, коли можливо наперед задавати пропорції розподілу. Він зазначав, що ці два способи теоретичного використання мультиплікатора здаються йому несумісними.

Ніколас Калдор припустив, що заощадження не є постійними й можуть збільшуватись до такого значення, за якого коефіцієнт дійсного зростання впаде до гарантованого рівня. Щоб це довести, Калдор використав дані щодо розподілу доходів двох класів: підприємців, які зберігають частину свого прибутку, і найманих працівників, які зберігають частину своєї заробітної плати [20]: s — схильність до заощаджень підприємців; s' — схильність до заощаджень найманих працівників. У такому разі їх загальні заощадження можливо формалізувати наступним чином:

$S = sP + s'W$, (9), де P — прибуток, W — заробітна плата, відповідно загальний дохід складається з прибутку і заробітної плати: $W + P = Y$, а звідси впливає, що $W = Y - P$. Передбачається також, що підприємці більш схильні до заощаджень, тобто $s > s'$, в такому разі очевидно, що заощадження є прямо пропорційними частки прибутку P/Y .

Для рівноваги на ринку товарів інвестиції мають бути рівними заощадженням: $I = S$. Відповідно до кейнсіанського постулату щодо незалежності інвестицій, робимо висновок, що інвестиції визначають заощадження (або інакше кажучи — сукупний попит визначає сукупну пропозицію). Проте, як вже зазначалось, прибуток є прямо пропорційним заощадженням, звідси: $I = sP + s'(Y - P)$ (10), що передбачає можливість: $P/Y = [I/(s-s')]/(I/Y) = s/s' - s$ (11). Тобто гранична схильність до заощаджень кожного класу, відносна доля прибутку в доході залежить тільки від інвестиційного рішення, I/Y . Відповідно, чим більше інвестицій, тим більше необхідної частини прибутку вибирається з доходу.

Таким чином, у Калдора як теоретика економіч-

ної динаміки приріст виробничих потужностей відіграє надзвичайно важливу роль у визначенні темпів економічного зростання. Критикуючи Кейнса, Калдор стверджує, що досягнення повної зайнятості як у розвинутих, так і в країнах, що розвиваються, залежить виключно від розміру виробничих ресурсів, але не від величини ефективного попиту [21].

У своєму дослідженні Калдор припустив, що існує надлишковий попит на товари, $I > S$, в такому випадку забезпечують занадто низький рівень прибутку для рівноваги. Тобто, у підприємців недостатньо заощаджень. Поступово, по мірі здійснення тиску на товарний ринок, ціни піднімуться, допустима заробітна плата залишиться на тому ж рівні, а реальна зарплата знизиться і підвищиться доля прибутку в доході. Таким чином, P/Y підвищиться, що спричинить підвищення заощаджень, і так до встановлення рівноваги. І навпаки, припустивши, що $I < S$, матимемо надлишкову товарну пропозицію, яка спричинить надвисокі для економії прибутки. За незначного попиту ціни знижуватимуться, відповідно реальна заробітна плата підвищиться, скоротивши долю прибутку в доході. У такому випадку P/Y падатиме, що спричинятиме зниження рівня заощаджень підприємців і поступово — загальний рівень заощаджень до часу встановлення рівноваги.

Калдор говорить про зростання наступним чином: $I/Y = (I/K)(K/Y)$, (12) де I/K — коефіцієнт нагромадження капіталу (який дорівнює коефіцієнту зростання продуктивності (g), а K/Y — коефіцієнт капіталомісткості (v). У такому випадку: $I/Y = gv$ (13). Калдорівське співвідношення $P/Y = (1/s)I/Y$, відповідно: $P/Y = gv/s$ (14). Оскільки $g = (s/v)P/Y$, а $v = K/Y$, то $g = s(P/K)$. Відмітимо, що співвідношення P/K — це значною мірою коефіцієнт прибутковості (r). Тобто, $r = g/s$. (15). Таким чином, коефіцієнт прибутку дорівнює коефіцієнту зростання, поділеному на коефіцієнт заощаджень підприємців. Це правило Калдора відоме як «Кембріджське правило» зростання.

На відміну від Калдора Дж. Робінсон вважає неможливим розмежування між короткостроковою і довгостроковою теоріями економічного зростання. Робінсон будує свою модель не із співвідношень рівноваги, а з правил і мотивів, які управляють людською поведінкою. Тому, на її думку, потрібним є точне визначення характеру економіки, яка описується в моделі, оскільки різні типи господарства передбачають неоднакові системи таких правил. До чинників зростання Дж.Робінсон відносить: 1) технічні умови (чисельність трудових ресурсів, їх якість, темпи приросту робочої сили, використовувана технологія. Усе перераховане автор вважає вхідними даними своєї моделі, які вважаються постійними. Єдиною статтею

змінних витрат у цій групі чинників є трудові витрати); 2) інвестиційну політику; 3) умови формування заощаджень (Робінсон розрізняє два класи доходів — прибуток і заробітну плату, яким відповідають різні характеристики схильності до заощаджень. На її думку, схильність до заощаджень з прибутку переважає схильність до заощаджень із заробітної плати); 4) конкурентні умови (визначають спосіб формування цін і спроможність цін реагувати на зміни ринкового попиту); 5) формування ставок заробітної плати (автор вважає, що протягом кожного конкретного короткого періоду часу ставка грошової заробітної плати залишається стабільною і з часом вона змінюється відповідно до темпів зростання продуктивності праці); 6) фінансові умови (по-перше, маються на увазі різні співвідношення між розподілом схильності фірм до нагромадження, з одного боку, і розподілом тих характеристик, які визначають кредитоспроможність фірм, — з іншого. Це співвідношення разом із із життєдіяльними засадами фірм Робінсон розглядає як чинник, що визначає схильність до нагромадження в даній економіці. По-друге, важливим аспектом фінансових умов є характеристика загального рівня процентних ставок. При цьому Дж.Робінсон не надає кредитно-грошовій політиці важливого значення, вважаючи що політика зміни процентної ставки неспроможна регулювати рівень капіталовкладень); 7) початковий запас товарів виробничого призначення і стан очікувань, який ґрунтується на попередньому досвіді (протягом короткострокового періоду визначають рівень виробничих можливостей господарської системи); 8) короткострокову рівновагу (тобто оцінку вірогідних обсягів збуту продукції за встановленими цінами).

Ще одна версія економічного зростання була запропонована Луїджі Пасинетті [22]. На його думку, маловірогідною є недостатня схильність найманих працівників до заощаджень, як це передбачалось вищезгаданими науковцями. Звідси випливає, що, оскільки наймані працівники можуть робити заощадження, то варто розділяти два різних типи капіталу: капітал найманих працівників (K') і капітал капіталістів (K). У такому випадку загальні заощадження будуть дорівнювати:

$S = sP + s'(P' + W)$ (16). Наймані працівники заощаджують як із прибутку, так і з заробітної плати. Потрібно, щоб робочим виплачувався процент на їх капітал, як і капіталісти отримують процент з прибутку на свій капітал. За допомогою конкуренції та арбітражу Пасинетті доводив, що коефіцієнт прибутку/процент на капітал найманих працівників і капіталістів є рівнозначним, тобто $P/K = P'/K' = r$, (17), де P' — прибуток найманих працівників. Якщо S — це заощадження капіталістів, а S' — заощадження найманих працівників з прибутку, то $S/K = S'/K' = g$ (18).

У довгостроковому стабільному стані коефіцієнт прибутку повинен мати однакове значення як для капіталістів, так і для найманих працівників, тобто $P/S = P'/S'$. В іншому випадку, якщо в одному з цих класів показник прибутковості буде вищим, відбудеться зміна в розподілі і, відповідно, у складі сукупного попиту. За довгострокової рівноваги сукупний попит має бути стабільним, відповідно, це є необхідною умовою. Проте, як наслідок такої умови, маємо: $P/sP = P'/s'(W + P')$ (19). де s і s' — гранична схильність до заощаджень найманих працівників та капіталістів. Працівники заощаджують як із заробітної плати (W), так і з прибутку (P), а капіталісти — з прибутку. Перемножимо $s'(W + P') = sP$. За умови, що інвестиції дорівнюють загальним заощадженням, це означатиме: $I = s'(W + P) + sP$ (20), використовуючи попереднє співвідношення, одержимо: $I = sP' + sP = s(P' + P)$ (21). За умови, що загальний прибуток $P^* = P + P'$, $I = sP^*$, або $P^* = (1/S)I$ (22).

Тому це може бути виражене наступним чином: $r = (P^*/K) = (1/s) I/K = g$ (23), тобто, для довготривалого зростання у стабільному стані вартою уваги є схильність до заощаджень тільки капіталістів.

Розглянуті вище теорії іноземної допомоги розвитку є найпростішими, не обтяженими великою кількістю аналізованих економічних показників. До числа ж більш ускладнених моделей економічної допомоги розвитку, безумовно, відноситься модель «трифазного розвитку економіки», запропонована Х. Ченері і А. Страутом [17]. Весь період розвитку країни — реципієнта іноземної допомоги до досягнення заданого рівня економічного зростання автори даної моделі поділили на три періоди. Причому для кожного періоду був визначений свій так званий лімітуючий чинник. На першому етапі лімітуючим чинником є відсутність кваліфікованих службовців, необхідних для управління інвестиціями. Задачу іноземного капіталу на першому етапі зовнішнього фінансування Х. Ченері і А. Страут бачили в тому, щоб заповнити розрив між заощадженнями і інвестиціями, виникаючий за умови досягнення найвищої норми інвестицій, потенційно можливої при існуючій чисельності кваліфікованої робочої сили в країні, що фінансується. Цей розрив дорівнює:

$$F_t = I_t - S_t = F_0 + (K_i - S') * (Y_t - Y_0),$$

де $F_0 = I_0 - S_0$ — різниця між інвестиціями і заощадженнями на початковий рік зовнішнього фінансування; K_i — капітальний коефіцієнт (постійний для всієї першої фази); S' — гранична схильність до заощаджень; Y_t і y_0 — обсяги національного доходу в початковий рік і рік t . Перша фаза зовнішнього фінансування закінчується тоді, коли досягається відповідність заощаджень і «поглинальної здатності

інвестицій» для даних умов «кваліфікаційного ліміту». Але ці умови ще не забезпечують самопідтримуючий розвиток.

На другій фазі зовнішнього фінансування Х. Чернері і А. Страут як лімітуючий чинник висувають не-долік заощаджень. Хоча заощадження досягли вже рівня інвестицій на першій фазі з урахуванням кваліфікаційного ліміту, вони (заощадження) все ще нижче за необхідний рівень, для того, щоб економіка країни розвивалася без зовнішнього інвестування. Ця різниця повинна заповнюватися зовнішніми фінансовими коштами. Економіко-математична модель цієї фази була розглянута вище (модель П. Роузенштейн-Родану). Закінчення другої фази зовнішнього фінансування настає тоді, коли досягається такий рівень заощаджень, який дорівнює необхідній нормі інвестицій, унаслідок чого приплив іноземного капіталу перестав бути необхідністю. Але в цих умовах найактуальнішим чинником, стримуючим економічне зростання, стає торговий ліміт, тобто нездатність експорту компенсувати зростання імпорту. По досягненні такої ситуації економіка країни, що фінансується, вступає в третю фазу.

Задача третьої фази зовнішнього фінансування — збереження самопідтримуючого темпу економічного зростання. Необхідно також подолати торговий ліміт, для чого потрібно забезпечити перевищення темпів зростання експорту над темпами зростання національного доходу, а також понизити граничну схильність до імпорту. Поступове скорочення протягом третьої фази зовнішнього фінансування дефіциту платіжного балансу компенсується притоком іноземної валюти.

Усі три розглянуті концепції досягнення достатніх темпів економічного зростання за рахунок зовнішнього фінансування є спрощеними схемами, оскільки не враховують цілого ряду протидіючих чинників: вони діють лише при незмінних заданих темпах зростання цін, валютних курсів, що буває достатньо складно виконати (не виключення тут і досвід України в 90-х роках ХХ ст.). У цих моделях не враховується той факт, що країна-реципієнт не може достатньо вільно розпоряджатися потоком зовнішнього фінансування, оскільки іноземні кредитори, природно, вважають за краще інвестувати в ті галузі, де одержують щонайвищий прибуток. Також в запропонованих схемах не був врахований зворотний відтік позикових коштів у вигляді відсотків, дивідендів, погашення капітальної частини зовнішніх боргів. Достатньо спірним і не підтвердженим практикою є висновок, що можна одночасно створювати галузі, що заміщують імпорт, скорочуючи валютні витрати країни — позичальника, і нарощувати експорт, збільшуючи тим самим приток іноземної валюти. Досвід країн-дебіторів у 70 — 80-х

роках ХХ ст. показав, що вони, як правило, дотримуються одного напрямку подолання дефіцитності платіжного балансу: або форсування експорту, або імпортозаміщення.

Відмітною особливістю всіх трьох розглянутих моделей було фактичне визнання лише притоку коштів по лінії державного двостороннього і багатобічного кредитування і ігнорування або допущення в незначних розмірах іноземних приватних інвестицій. Тим часом у 80-і роки ХХ ст. різко виросла саме зовнішня заборгованість країн-дебіторів. Така ситуація вимушувала економістів розробити схеми погашення зовнішнього боргу країнами-позичальниками. Так, американський економіст Дж. Пінкус створив теорію пільгового елемента зовнішньої заборгованості [14]. Значення дослідження Дж. Пінкуса полягає в наступному: з погляду країни-кредитора, позика в іншій країні розглядатиметься як допомога, якщо її терміни й умови (відсоток, пільговий період — період, протягом якого гасяться лише відсотки по позиці, а капітальна частина боргу не виплачується. Чим довше цей період, тим більш пільговою є позика.) більш сприятливі, ніж на внутрішньому ринку капіталів країни-експортера. З точки зору країни-дебітора, зовнішня позика розглядається як допомога, якщо ставка відсотка по ньому нижче за облікову ставку національного банку, а сама позика має пільговий елемент. При цьому останній визначається різницею між обліковою ставкою і ставкою відсотка по позиці, терміном позики (він повинен бути якомога довше) і пільговим періодом. Поняття пільгового елемента може бути застосовано не тільки до міждержавних позик, але й до приватного фінансування, якщо прибуток на інвестиції нижче за національну облікову ставку відсотка.

На основі концепції пільгового елемента Дж. Пінкуса була розроблена модель розрахунку частки пільгового елемента в загальному об'ємі отриманих країною зовнішніх позик і кредитів: $S = (q - i) * (2,5 + T/5) * (1 + Z/T)$, де S — пільговий елемент; q — облікова ставка відсотка; i — норма відсотка по позиці; T — термін надання позики; Z — пільговий період. Пільговий елемент за весь період існування зовнішньої заборгованості країн-реципієнтів знаходить тенденцію до зниження з 40—43% в середині 60-х років до 24—26% — у 70-х, 18—20% — у 80-х, 13—15% у 90-х рр. ХХ ст. [23, с. 18]. У міру зростання зовнішньої заборгованості країн, що кредитуються, зі всією актуальністю постало питання про взаємозв'язок зростання зовнішнього боргу і зростання національної економіки, про можливість країн-боржників погасити борг і сплатити по ньому відсотки. Як правило, економічні моделі вирішення цієї проблеми пов'язують амортизацію боргу й виплату відсотків або з сальдо

платіжного балансу, або зі співвідношенням інвестицій і заощаджень. Найбільш популярна модель трьохстадійного розвитку зовнішньої заборгованості Д. Аврамовича [16]. Суть цієї теорії в наступному. Країна-позичальник проходить три стадії розвитку свого зовнішнього боргу. На першій у країни-дебітора настільки незначний рівень внутрішніх заощаджень, що вона вимушено запозичила капітал у інших країн, щоб фінансувати національні інвестиції і обслуговувати старі зовнішні борги. На цьому етапі іноземна заборгованість росте швидше, ніж валовий внутрішній продукт. На другій стадії внутрішні заощадження в країні-реципієнті досягають рівня, що забезпечує можливість фінансувати національні інвестиції. У таких умовах капітал, що залучається з-за кордону, витрачається в основному на обслуговування раніше нагромадженого зовнішнього боргу: на погашення відсотків і капітальної частини боргу. Зовнішній борг продовжує рости, але темпами, які не перевищують темпів зростання ВВП, що знижуються. На третій стадії розвитку зовнішньої заборгованості заощадження зростають настільки, що забезпечують не тільки фінансування внутрішніх інвестицій, але і обслуговування зовнішньої заборгованості. На цьому етапі остання починає скорочуватися.

Іншою моделлю розвитку зовнішнього боргу є модель критичної норми відсотка Дж. Хайса. При цьому критичною є щонайвища норма відсотка, за якою країна-позичальник здійснює платежі по іноземному боргу, не допускаючи перевищення темпів його зростання над темпами зростання ВВП. В основі цієї моделі лежить концепція Р. Харрода про взаємозв'язок темпів зростання інвестицій і заощаджень: $i = [r * (So - Si)] / (So - Do * r)$, де i — критична норма відсотка; r — темп зростання ВВП; So — первинна середня схильність до заощаджень; Si — гранична схильність до заощаджень; Do — граничний коефіцієнт капітал/продукт. Звичайно, приведені вище концепції багато в чому дають теоретичне обґрунтування ряду практичних заходів по управлінню зовнішнім боргом. При цьому потрібно мати на увазі, що ці моделі були «звільнені» від багатьох економічних чинників, зокрема від такого важливого, як непродуктивне використання зовнішніх кредитів. Тому для подолання кризи допомоги розвитку в рамках розглянутих моделей вивозу капіталу у 80 — 90-і роки ХХ ст. було розроблено та реалізовано цілу низку економічних заходів. Усі ці заходи здійснювалися через Міжнародний валютний фонд, який став провідником основних теоретичних концепцій вивозу капіталу, допомоги розвитку і регулювання проблеми зовнішнього боргу.

Криза моделей розвитку (імпортозаміщення або форсування експорту), запропонованих країнам-реципієнтам допомоги в 60 — 70-х роках, вимусила МВФ

шукати і знайти у 80 — 90-і роки нові концепції функціонування системи міжнародної зовнішньої заборгованості. По суті, МВФ грав провідну роль у виробленні стратегії врегулювання зовнішньої заборгованості у 80-х роках. В результаті дій цієї міжнародної фінансової організації вже до 1987 р. можна було констатувати, що криза зовнішнього боргу не загрожує цілісності міжнародної фінансової системи. Цікаво, що таке положення було досягнуто в ситуації, коли обсяги зовнішньої заборгованості продовжували рости, наблизившись в 1996 р. до 2 трлн долл.

У другій половині 90-х років ХХ ст. МВФ перейшов до здійснення формування загальної стратегії країн, що розвиваються. Тобто від фінансової підтримки певних проектів (див. моделі Р. Харрода і Е. Домара) він перейшов до фінансової допомоги при здійсненні пропонованих його експертами конкретних програм перебудови господарських систем країн-реципієнтів у рамках монетаристських концепцій. Ці програми, що отримали назву адаптаційних програм МВФ, за набором своїх елементів практично однакові. Вони не можуть істотно різнитися, оскільки у них єдина концептуально-теоретична основа, розроблена на базі монетаристської концепції вивозу капіталу.

У зв'язку з цим головною умовою для країн, що зазнають фінансових труднощів і потребують іноземних кредитів, є вирівнювання платіжного балансу. У свою чергу, для його вирівнювання МВФ пропонує наступне: придушення інфляції; скорочення дефіциту державного бюджету; девальвацію національної валюти; зменшення грошової маси і здійснення найжорсткішої економії.

Другим важливим елементом моделі економічних реформ в країнах-позичальниках, розробленої МВФ, є здійснення широкомасштабної господарської лібералізації. У цій частині вимоги МВФ наступні: забезпечення відкритості економіки країн, що фінансуються; спрощення системи зовнішньоторговельних тарифів; скорочення тарифних ставок і обмеження імпорту, встановлення реального валютного курсу й процентних ставок, прийнятних на міжнародному рівні.

Третім елементом моделі економічних реформ в країнах, що фінансуються, запропонованою МВФ, є масштабне проведення приватизації в цих країнах. Тут передбачається приватизація банківської системи і всіх галузей економіки, причому в руках держави традиційно залишаються лише підприємства виробничої й соціальної інфраструктури (транспорт, мережа доріг, водо- й енергопостачання). Засадничим етапом адаптаційних програм у всіх країнах, що фінансуються, є відновлення їх економічного зростання і досягнення темпів цього зростання, прийнятних в світовій економіці. Надання кредиту МВФ організовується таким

чином, що країна-позичальник бере на себе зобов'язання виконати ряд умов міжнародного кредитора, спрямованих на врегулювання дефіциту платіжного балансу. Власне, адже МВФ створювався після другої світової війни в рамках Бреттон-Вудської валютної системи саме для врегулювання платіжних балансів країн-дебіторів. МВФ надає кредити за умов, що країна-позичальник бере на себе зобов'язання вирівняти платіжний баланс, а МВФ, багатобічний кредитор, має нагоду контролювати виконання взятого дебітором зобов'язання.

Це досягається проведенням політики кредитних трансів: кредит МВФ видається чотирма частинами — по 25% загальної суми. На першому етапі країна-реципієнт повинна продемонструвати розумні зусилля, направлені на вирівнювання платіжного балансу. У разі позитивної оцінки експертами МВФ результатів першого етапу надається другий транш, який означає перехід до другого етапу стабілізаційної програми фонду. На цьому етапі розв'язуються проблеми врегулювання бюджету, кредитної політики, валютних резервів, зовнішньої заборгованості. Остання регулюється відповідно до вказаних схем. Цей період займає, як правило, від 3,5 до 5 років. Третій і четвертий транші видаються на ті ж цілі.

Використання МВФ наведеної монетаристської моделі зовнішнього фінансування країн-реципієнтів за допомогою адаптаційних програм і рішення проблеми зовнішнього боргу показало, що у 80 — 90-і роки ХХ ст. ця модель спрацювала достатньо успішно. Оскільки застосовувалася вона до всіх країн-дебіторів, то це забезпечило однакові умови їх адаптації до міжнародних економічних відносин. Крім того, за десятиріччя функціонування МВФ склалася така ситуація, що саме кредити, що надаються через фонд на багатобічній основі, дають «сигнал» для надання країні, яка потребує зовнішніх позикових коштів, двосторонніх державних кредитів, а також приватних інвестицій. Теоретичний аналіз прямих інвестицій як однієї з форм вивозу капіталу був здійснений у 60-і роки ХХ ст. Міжнародний валютний фонд дав тоді наступне визначення цього процесу: «прямі інвестиції є специфічною категорією міжнародного руху капіталу, відмінною від інших типів міграції капіталу. Більшість прямих інвестицій здійснюється в цілях розширення виробництва за межі національних кордонів або шляхом заснування промислових підприємств і збутових організацій за рубежом, або шляхом організації добіччя або виробництва товарів за кордоном для їх імпорту у власну країну або експорту в треті країни. Характерна риса прямих інвестицій полягає в тому, що інвестор володіє управлінським контролем над підприємством, в яке був інвестований його капітал».

За останню чверть століття неоліберальна модель глобалізації досить міцно затвердилася як основа сучасних світогосподарських відносин. Це пов'язане з розглянутою оновленою системою взаємин центра й периферії, що склалася за останні роки. Особливо варто вказати на знову сформовану монополію центра яка набула великого значення в сферах науково-технічного прогресу й контролю над фінансовими й інформаційними потоками. До цього варто додати такий неекономічний, але вкрай важливий фактор, як майже монопольний контроль над основними видами найбільш діючих засобів масового знищення й силими швидкого реагування. Величезну роль грає також те, що між головними компонентами центра досягнутий небувалий ступінь погодженості й координації дій, спрямованих на підтримку основ існуючої світогосподарської системи.

Багато що наводить на думку, що ця модель глобалізації не тільки переважає тепер, але що їй і найближчим часом практично немає реальної альтернативи. І якщо мати на увазі принципово нові основи світогосподарських відносин, то для такого погляду є певні передумови. У той же час не можна не бачити, що в результаті своїх внутрішніх протиріч неоліберальна модель глобалізації у не настільки далекому майбутньому повинна перетерпіти істотні перетворення, відкинути екстремістське неприйняття державного втручання в господарське життя й визнати роль національних держав у регулюванні світового господарства. У цьому смислі альтернативи не тільки можливі, але й неминучі.

Неоліберальна модель глобалізації внесла глибокі зміни у весь відтворювальний процес. Вона призвела до розщеплення національно-господарських комплексів, до росту міжнародного поділу праці, до небувалого розтягування господарських ланцюжків, до «розмивання» окремих ланок взаємозалежного відтворювального процесу по всій карті Земної кулі. Зворотним боком цього є розподіл відтворювальних проблем і диспропорцій по широкій території, перенесення багатьох диспропорцій і проблем із центрів світового господарства на його периферію. Так, на периферії швидко зростають виробничі потужності, які при затримках попиту згортаються в першу чергу. Відповідно знизилася інтенсивність прояву багатьох проблем і протиріч у центрах, де раніше зароджувалися кризи відтворення. У цьому, здається, одна з причин того, що вже кілька десятиліть не спостерігається властивих капіталізму масштабних криз відтворення.

Для капіталістичного підприємництва характерне прагнення екстерналізувати (передавати іншим — державі, партнерам-конкурентам, природі, кому зав-

одно) менш вигідні операції, власні витрати, труднощі й проблеми. На макрорівні історично безробіття поміжувалося за рахунок еміграції, нестача внутрішніх ринків збуту компенсувалася експортом, виснаження місцевих ресурсів — ввозом через кордон, нестача прибуткових сфер інвестицій — експортом капіталу. Глобалізація різко підсилила подібні тенденції, зокрема, розірвавши багато раніше тісно взаємозалежних макроекономічних параметрів, наприклад, продуктивність праці й заробітну плату й відповідно платоспроможний попит або зв'язок заощаджень й інвестицій, або збалансованість торговельних і платіжних балансів тощо [24].

Виносимі зовні світових центрів диспропорції й протиріччя накопичуються, особливо на периферії, для того, щоб рано або пізно виявитися в глобальних масштабах. Через анклавний характер інтеграції більшості периферійних країн ці диспропорції й протиріччя концентруються в першу чергу в їх торговельних і платіжних балансах, у сфері валютних і фінансових відносин.

Посткейнсіанці, як і послідовники інших кейнсіанських шкіл, виступають за активне макроекономічне втручання уряду в економіку. Відмінність їх підходу до ролі держави полягає в підкресленні важливості того факту, що — як було відзначено в рамках «гіпотези фінансової нестабільності» — кризи виникають внаслідок несприятливої структури фінансових потоків економічних суб'єктів. Тому фіскальна й грошова політика повинні бути спрямовані не стільки на регулювання сукупного попиту як такого, скільки на забезпечення адекватної структури і обсягу фінансових потоків. От чому важлива не тільки фіскальна політика як така, що підтримує на належному рівні потоки прибутку промислових компаній, але і діяльність Центрального банку як кредитора останньої інстанції, підтримуюча фінансові надходження комерційних банків. Відмова Центрального банку від здійснення такої діяльності і його переорієнтація на стабільність грошової маси (як це потрібне монетаристам і новим класикам) може привести до краху всієї фінансової системи. В межах цієї концепції були запропоновані наступні моделі впливу ПП на економічне зростання.

1. Модель економічного росту на базі виробничих функцій (модель Вельфенса—Джесінскі і її модифікації). Для відповіді на питання, як впливають ПП на економічний ріст у конкретній країні, може служити модель, запропонована П. Вельфенсом і П. Джесінскі яка базується на традиційному апараті виробничих функцій. Загальний вид виробничої функції Вельфенса-Джесінскі, що описує економічне зростання у країні-реципієнті, має такий вигляд:

$$Y(t) = [K(t) + H(t)]^\beta [L(t)]^{1-\beta} * e^{zt}, \quad (24)$$

де Y — випуск (ВВП або ВНП); K — основний капітал місцевого походження (внутрішні основні фонди); H — основний капітал іноземного походження (іноземні основні фонди); L — чисельність зайнятих у національній економіці; z — темп науково-технічного прогресу; β — статистично оцінюваний параметр. При такому підході П. Вельфенс і П. Джесінскі ототожнюють іноземний основний капітал з накопиченими ПП. Одночасно із цим темп технічного прогресу в їхньому трактуванні залежить від чотирьох параметрів: обсягу накопичених знань, відносин вартості імпортованих проміжних товарів до сукупного випуску, ступеню розвиненості ринкових інститутів, величини експорту.

За допомогою виробничої функції (24) легко оцінити можливе зростання виробництва при збільшенні обсягу іноземного капіталу на задану величину. Зрозуміло, спочатку повинна бути здійснена економетрична оцінка параметрів виробничої функції. У принципі, ця модель може вважатися стандартною. Певну своєрідність їй надає урахування можливого припливу ПП й залежність темпу технічного прогресу від сукупності інституціональних умов господарювання. Обидва фактора мають особливе значення для перехідних економік, для яких, власне, споконвічно й призначалася модель Вельфенса—Джесінскі.

Хоча метод, запропонований П. Вельфенсом і П. Джесінскі, у цілому цілком прийнятний, він має низку недоліків. По-перше, у моделі (24) загальний обсяг основного капіталу країни-реципієнта складається з накопиченого внутрішнього капіталу й прямих іноземних інвестицій. Такий підхід представляється сумнівним: ПП в загальному випадку не можуть прирівнюватися до основного капіталу через наявність тимчасових лагів в освоєнні інвестицій і поступового вибуття основних фондів. Крім того, ПП що матеріалізувалися в основних фондах, як правило, уже враховуються в національній статистиці по лінії приросту внутрішнього основного капіталу й, отже, це може викликати подвійний рахунок. Треба сказати, що в загальному випадку варто уникати модельного коктейлю з основних фондів й інвестицій, що здійснений в (24).

По-друге, у запропонованій П. Вельфенсом і П. Джесінскі базовій конструкції виробничої функції (24) вітчизняний основний капітал й іноземні інвестиції покладаються рівнозначними, що, як ми вже відзначали, суперечить спостережуваним фактам.

По-третє, виробнича функція Вельфенса-Джесінскі включає мультиплікатор науково-технічного прогресу, що залежить від загальної макроекономічної ситуації й ніяк не пов'язаний з потоками прямих іноземних інвестицій. Разом з тим, очевидно, що іно-

земні інвестиції в першу чергу виконують функцію передачі технологічних й управлінських інновацій в економіку країни-реципієнта. Якщо врахувати інституціональні зсуви в економіці, то тоді повинні бути відбиті й ефекти, пов'язані з відкритістю національної економіки для іноземних інвестицій з-за кордону.

По-четверте, набір тих факторів, від яких залежать темпи науково-технічного прогресу в моделі відкритої економіки П. Вельфенса й П. Джесінські, небездоганний і включає погано верифікуємі економічні показники. Наприклад, обсягом ноу-хау (знань), відносна величина розвиненості ринкових інститутів. Однак, навіть якщо й погодитися із пропонованим набором факторів, то на практиці однаково буде технічно дуже складно побудувати таку функцію, що добре б апроксимувала динаміку економічного росту.

По-п'яте, застосування економетричної моделі (24) для перехідних економік надзвичайно ускладнено тією обставиною, що статистична база останніх, як правило, не надає досліднику досить довгих ретроспективних рядів. Ряди, які є в розпорядженні аналітиків, як правило, характеризуються високою нестабільністю, що не дозволяє провести достовірні економетричні розрахунки. Інакше кажучи, модель Вельфенса-Джесінські може бути успішно застосована для аналізу ролі прямих іноземних інвестицій у країнах, що мають тривалу історію розвитку цього феномена; для молодих країн ринкової орієнтації такий підхід найчастіше неприйнятний.

По-шосте, у моделі (24) є й деякі дрібні технічні моменти, що викликають дорікання. Це, наприклад, відсутність у правій частині (24) коефіцієнта пропорційності. Не цілком виправданим є й використання залежності (24) з одиничним ступенем однорідності. Крім того, є певне протиріччя в поданні авторами темпу технічного прогресу. Справа в тому, що функція (24) припускає автономний прогрес й, відповідно, параметр z повинен бути постійним у часі. Однак сам параметр z , на думку авторів, залежить від цілого набору показників, які змінюються із часом, а, отже, і z теж повинен залежати від часу. У зв'язку з цим питання про характер відображення науково-технічного прогресу в моделі Вельфенса—Джесінські залишається відкритим.

Сказане аж ніяк не заперечує можливості застосування зазначеної моделі, але за умови, якщо її трохи модифікувати й надати їй більш зручний для роботи вигляд [2, с. 55]. Хоча апарат виробничих функцій у загальному випадку дозволяє вирішити поставлене завдання по з'ясуванню впливу ПІІ на динаміку економічного росту приймаючої країни, усе-таки його варто визнати досить складним і трудомістким.

3. Моделі взаємодії місцевих й іноземних інвестицій (моделі типу «хижак—жертва»). Ще один напрямок дослідження ролі ПІІ в посиленні динамічності розвитку національного господарства — побудова економетричних залежностей між показниками інвестиційної активності місцевих й іноземних фірм. Головним моментом у такого роду моделях є одностороннє врахування зв'язку між двома інвестиційними потоками. Разом з тим вони, як правило, можуть впливати один на одного, причому характер такого впливу для різних сторін різний. Відбити подібний ефект можна, зокрема, за допомогою моделей типу «хижак—жертва», які описують динаміку двох або декількох популяцій.

Приведемо найпростішу модель даного класу й покажемо, як вона може бути використана при дослідженні ролі ПІІ в розвитку національної економіки. У загальному випадку розглядаються два сектори економіки: місцеві підприємства й підприємства за участю іноземного капіталу. Динаміка розвитку цих секторів, як правило, описується наступною моделлю [25, с. 218]:

$$dY/dt = aY + bYY^*, \quad (25)$$

$$dY^*/dt = cY^* + hYY^*. \quad (26)$$

Тут a , b , c і h — параметри моделі, одержувані на основі економетричних розрахунків. Стандартний підхід припускає, що змінні Y й Y^* описують динаміку кількості підприємств відповідних секторів економіки. Однак ніщо не заважає перейти й до трохи іншої інтерпретації цих змінних, коли під ними маються на увазі обсяги виробництва розглянутих секторів.

Основна ідея моделі типу «хижак—жертва» (25) — (26) полягає в тому, що іноземні й місцеві підприємства взаємодіють один з одним. Причому підприємства одного сектора можуть розширювати своє виробництво за рахунок підприємств іншого. Іноді взаємодія може приводити до спільного прискорення економічної діяльності секторів.

При всій привабливості моделей типу «хижак—жертва» не можна не вказати й на ряд їхніх мінусів. По-перше, як уже було сказано, роль ПІІ в даних моделях відображається побічно. Фактично в них моделюються чисто виробничі міжсекторні зв'язки, а інвестиційні процеси залишаються за бортом дослідження. Отже, перерахування частки ПІІ, необхідної для досягнення заданого результату, може бути виконано занадто формалістично. Правда, цей недолік усе-таки не принциповий.

По-друге, робота з формулами припускає попередню економетричну оцінку параметрів моделі. Однак тут можуть виникнути серйозні труднощі. Справа в тому, що залежності типу (25) — (26) на практиці аж ніяк не завжди виконуються, а якщо й виконують-

ся, то, як правило, є нестійкими. Це означає, що на довгих періодах стабільність параметрів моделі рідко спостерігається, а короткі періоди не дозволяють одержати досить гарні статистичні оцінки моделі.

По-третє, сам вид нелінійних залежностей береться догматично, хоча й має певне теоретичне обґрунтування. Насправді функціональні залежності динаміки двох секторів можуть бути скільки завгодно складними й різноманітними. Більше того, іноді важко навіть приблизно визначити шукану залежність. Якщо ж вихідні закони динаміки виробництва двох секторів будуть занадто складними, то більш складними будуть і всі наступні викладення. У кожному разі використання моделей типу «хижак—жертва» припускає трудомісткий попередній етап по визначенню динамічних законів функціонування двухсекторної економічної системи.

Таким чином, моделі типу «хижак—жертва» дозволяють урахувати прямі й зворотні зв'язки в розвитку двох секторів економіки, але при цьому сполучені з досить тонким емпіричним аналізом по встановленню характеру таких зв'язків, що робить весь метод технічно досить трудомістким.

4. Модифікована різницева модель мультиплікатора-акселератора [3] заснована, як і модель В. Леонт'єва, на використанні принципів мультиплікатора й акселератора з урахуванням фактору ПІІ. П. Самуельсон і Дж. Р. Хікс модифікували запропоновану Дж. М. Кейнсом ідею мультиплікатора, відповідно до якої збільшення інвестицій призводило до багаторазового збільшення реального національного доходу. Вони доповнили її ідеєю акселератора, запропонованою ще інституціоналістом Дж. М. Кларком, яка розвивалася в різних формах М. Калецьким і німецькими кейнсіанцями. Згідно з цією ідеєю інвестиції стимулюються поживавленням поточної економічної кон'юнктури, яка вимірюється все тим же національним доходом. У результаті реальний національний дохід і сукупні інвестиції виявляються функціями один від одного. На підставі цієї взаємозалежності — унаслідок якої зміни національного доходу і інвестицій взаємно підсилюються — була побудована модель циклічних коливань ділової активності. При цьому взаємодія між вказаними змінними мала свої межі. Як верхня межа трактувався національний дохід, що забезпечує повну зайнятість (тобто виробничий потенціал), а як нижня — обсяг інвестицій відповідний амортизації основного капіталу. Уявляється, що принцип акселератора навряд чи відповідав теорії Дж. М. Кейнса, оскільки останній, як відомо, виходив з надзвичайної важливості для інвестиційного процесу очікувань підприємців. Але модель мультиплікатора-акселератора мала ту перевагу, що її легко можна було висловити за допомогою витончених викладень алгебри.

Основою цієї моделі є принципи мультиплікатора $I = c \cdot Y$ й акселератора $\Delta Y = kI$, де I — сумарні інвестиції в основний капітал (капіталовкладення) у році t ; Y — вироблений продукт (ВВП) у році t ; c — середня схильність до інвестування (мультиплікатор); k — приростна капіталомісткість виробництва (акселератор). Комбінація принципів мультиплікатора й акселератора дає наступне різницеве рівняння $Y_{t+1} = (1 + ck) Y_t$, розв'язанням якого є проста виробнича функція: $Y_t = Y_0 (1 + ck)^t$ (27).

Ця модель акселератора-мультиплікатора з урахуванням фактору ПІІ дозволяє проводити з мінімальними зусиллями точкові розрахунки по з'ясуванню їхньої ролі для прискорення економічного росту. Однак переносити отримані точкові оцінки на інші періоди, як правило, неправомірно. Для цього потрібна стабільність акселераторів у часі, що не завжди здійснено.

5. Мультиплікаторна схема оцінки ролі прямих іноземних інвестицій. З різницевою моделлю акселератора-мультиплікатора органічно пов'язана схема розрахунку, заснована на чистому принципі мультиплікатора. Вихідним принципом у даній схемі є урахування динамічного мультиплікатора інвестицій або, що те ж саме, граничної продуктивності інвестицій. У роботі [2] показано, що модель акселератора-мультиплікатора переважніше, оскільки в ній фігурує менше число параметрів, а акселератор інвестицій має прозорий сенс коефіцієнта ефективності інвестицій і пов'язаний з базовим періодом. Обидва методи не розглядають перехідний період, протягом якого можуть змінитися й всі базові параметри, що покладаються незмінними. Однак урахування спільних зсувів у параметрах моделі надзвичайно складне й, як правило, не потрібне, тому що мова йде все-таки про орієнтовні розрахунки, що дозволяють визначити якісну картину явища.

Розглянуті різновиди модельних схем (табл. 1), що дозволяють визначити роль ПІІ, цілком працездатні. Однак логічно було б визначити, який із цих способів є все-таки найбільш удалим й, отже, який саме інструментарій повинен використовуватися при виробленні політики у відношенні ПІІ. Підсумовуючи всі плюси й мінуси розглянутих моделей і з огляду на вітчизняну специфіку, можна стверджувати, що модифікована модель мультиплікатора-акселератора найбільш зручна. По-перше, цей підхід в інструментальному плані є найпростішим. По-друге, інформаційне наповнення моделі мультиплікатора-акселератора є мінімальним й у сучасних умовах не створює великих проблем. По-третє, усі економетричні розрахунки поки неможливі через нестачу ретроспективних даних й відсутності нормальних динамічних рядів.

Класифікація теорій та моделей залучення іноземних запозичень та інвестицій

Тип концепції	Теорії	Моделі
1. Кейнсіанська	1.1. Мультиплікатора-акселератора інвестицій	1.1.1. Диференціальна модель міждержавного перерозподілу капіталу (В. Леонтєва)
2. Неокейнсіанська	2.1. Автономного експорту (Ф. Махлупа)	2.1.1. Зміна національного доходу визначається як добуток вивозу (ввезення) на мультиплікатор змін в експорті та імпорті
	2.2. Взаємодії вивозу капіталу з темпами економічного зростання (Р. Харрода)	2.2.1. Заповнення розриву в заощадженнях (П. Роузенштейн-Родану)
		2.2.2. Заповнення нестачі іноземної валюти (Р. Майкселла)
	2.3. Впливу притоку інвестиційних доходів з-за кордону на зростання експорту та зайнятість (Е. Домара)	2.3.1. Обґрунтування необхідності вивозу капіталу для того, щоб країна - донор мала постійний стимул для економічного зростання
	2.4. Підтримки повної зайнятості (Н. Калдора)	2.4.1. Заощадження не є постійними і можуть збільшуватися до такого значення, за якого коефіцієнт дійсного зростання впаде до гарантованого рівня
	2.5. Неможливість розмежування коротко- й довгострокового зростання (Дж. Робінсон)	2.5.1. Модель виходить не зі співвідношень рівноваги, а з правил і мотивів, які управляють людською поведінкою
3. Неокласична	3.1. Трифазного розвитку економіки (Х. Ченері та А. Страута)	3.1.1. Заповнення розриву між заощадженнями та інвестиціями. 3.1.2. Рівень заощаджень повинен дорівнювати необхідній нормі інвестицій. 3.1.3. Збереження самопідтримуючого зростання
	3.2. Пільгового елемента зовнішньої заборгованості (Дж. Пінкуса)	3.2.1. Трьох стадійного розвитку зовнішньої заборгованості (Д. Аврамовича). 3.2.2. Критичної норми відсотка (Дж. Хайса)
4. Посткейнсіанська	4.1. Оцінки впливу масштабу залучених іноземних інвестицій на економічне зростання приймаючої країни	4.1.1. Модель економічного росту на базі виробничих функцій (Вольфенсена—Джесінскі) та її модифікації. 4.1.2. Моделі взаємодії місцевих та іноземних інвестицій. 4.1.3. Модифікована різницева модель мультиплікатора-акселератора (П. Самуельсона—Дж. Хикса). 4.1.4. Мультиплікаторна модель оцінки ролі прямих іноземних інвестицій
5. Монетаристська	5.1. Адаптаційних програм	5.1.1. Вирівнювання платіжного балансу. 5.1.2. Господарська лібералізація. 5.1.3. Масштабна приватизація

Таким чином, схема прикладних розрахунків вбачається нам наступною: оцінка на основі наявної статистичної інформації параметрів моделі; визначення бажаних темпів економічного росту; розрахунок частки ПІІ, що забезпечить бажані темпи росту. На наступному етапі отримані цифри повинні піддаватися змістовному аналізу, у результаті якого робиться кінцевий висновок про можливість і доцільність збільшення участі іноземного капіталу в економіці. Подальші кроки припускають розробку регулятивних методів, що дозволяють збільшити присутність ПІІ до бажаних розмірів. Таким може бути загальний алгоритм роботи з модельним апаратом при формуванні політики регулювання активності ПІІ. Він може бути також використаний при оцінці перспектив розвитку територій зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності.

Що стосується загальноцивілізаційних наслідків неоліберальної моделі, то практично ніхто не затверджує, що в результаті успіхів цієї моделі за останні десятиліття у світі спостерігається скільки-небудь помітне зміцнення моральності, підвищення морально-етичних стандартів, ріст терпимості й взаєморозуміння, скоріше навпаки. Мало хто береться стверджувати, що сучасні суспільства стали більш стабільними, стійкими; оптимістичні прогнози скоріше рідкість, ніж правило. Найбільше, про що заходить мова, — це про ріст взаємозалежності, що повинна вести до більшої взаємопоступливості й до формування нових відносин.

Глобалізація вимагає сполучення траєкторій розвитку різних цивілізацій, їхнього добровільного об'єднання, спільної еволюції, а не насильницького нав'язування однієї моделі розвитку на шкоду інших. Неолібералізм із його упором на конкуренцію й зневагою до чужих культурних традицій й історичної спадщини ні в теорії, ні на практиці не сприяє скільки-небудь серйозним позитивним зсувам у цьому важливому питанні. На практиці неоліберальне насадження західного способу життя викликає запеклий опір у різних куточках земної кулі — ріст сепаратизму, злочинності, тероризму й фундаменталізму.

Нинішня фінансова криза загострила увагу на необхідності створення діючого й адекватного механізму світогосподарського регулювання. Реально світогосподарські ринки регулюються зараз взаємодією трьох сил — глобалізуючого капіталу (ТНК + МФЦ), національних держав і міжнародних економічних організацій. Неоліберальна модель спрямована на те, щоб усіяко послабити роль національних держав. Однак, ні міжнародні економічні організації, ні тим більше ТНК і МФЦ не здатні забезпечити антикризове регулювання ринкової стихії й вирішення соціальних проблем.

Це з усією гостротою порушує питання про ак-

тивне залучення національних держав до створення менш розбалансованого механізму регулювання світового господарства. Відповідно, між національними державами й міжнародними економічними організаціями повинні встановитися більш рівноправні відносини співробітництва, а не диктату й нав'язування відкритості й лібералізації, як зараз. Необхідно не на словах, а на ділі забезпечити урахування специфіки, потреб і можливостей окремих країн, їх культурної й історичної спадщини, їхнього національного менталітету й економічного потенціалу.

У цей час можливість переходу до більш розумних механізмів світогосподарського регулювання (відмови від ортодоксального неолібералізму) помітно зростає. Пов'язано це не тільки з посиленням критики неоліберальних концепцій. Така критика вже давно лунає не тільки в країнах, що розвиваються, але й у Скандинавії, Франції, Канаді й Австралії; новим є те, що вона все частіше виходить і з вуст американських учених.

Набагато важливіше, що частішають випадки, коли принципи неолібералізму приходять у зіткнення із практичними інтересами самих західних держав. У світовому господарстві, що ускладнюється, ніяка країна не може зосередити в себе всі конкурентні переваги. Втягування у світове господарство районів з дешевою робочою силою за законами ринку повинне давати на рівень доходів у розвинених країнах. І в останні роки такий процес явно спостерігається. У США він проявляється в першу чергу в зниженні винагороди за виконану роботу, у Європі — у високому рівні безробіття. Як у США, так й у Європі швидко множаться депресивні райони, породжені або перенесенням виробництва в країни з більше дешевою робочою силою, або конкуренцією імпорту відтіля дешевих товарів.

Глобалізація породжує цілий клубок складних соціально-економічних проблем у містах (ріст етнічних гетто й неформального сектора, територіально спресована соціально-економічна поляризація тощо). Швидко росте проблема звуження податкової бази у зв'язку з діяльністю ТНК й офшорних зон. Непосильними стають витрати, пов'язані із залученням капіталу («приманюванням інвесторів»). Відвиклі мислити категоріями циклічних криз відтворення, західні економісти й державні діячі раптом помітили, що в результаті неоліберальної глобалізації багато колишніх фінансових інструментів антикризової політики припустилися й втратили свою дієвість. Ділова преса постійно повідомляє про випадки, коли західні країни, діючи в порушення тих ліберальних принципів, які вони самі й проголошують, вводять замасковані протекціоністські заходи, або знаходять таємні форми субси-

Індекси фізичного обсягу ВВП в Україні у 1991—2005 рр.*

Роки	Валовий внутрішній продукт	Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	Валовий внутрішній продукт
	відсотків до попереднього року		відсотків до 1990 р.
1990			
1991	91,3	91,1	91,3
1992	90,1	89,8	82,3
1993	85,8	85,7	70,6
1994	77,1	77,4	54,4
1995	87,8	88,5	47,8
	відсотків до попереднього року		відсотків до 1990 р.
1996	90,0	90,7	43,0
1997	97,0	97,8	41,7
1998	98,1	98,8	40,9
1999	99,8	100,6	40,8
2000	105,9	106,7	43,2
2001	109,2	111,1	47,2
2002	105,2	106,3	49,7
2003	109,6	110,5	54,4
2004*	112,1	113,0	61,0
2005*	102,6	103,4	62,6

* — Джерело: www.ukrstat.gov.ua

дування своїх виробників. Хоча офіційно усе ще всіляко підтримується курс на неоліберальну глобалізацію, у всіляких колах — від наукових до політичних — США і Європи активізується пошук альтернативних моделей світогосподарського регулювання.

Серед різноманітності концепцій економічного зростання саме кейнсіанські та некейнсіанські концепції найбільш відповідають сучасним українським реаліям. Тепер, коли українська економіка після гальмування темпів економічного зростання у 2005 році знову демонструє прискорення господарської динаміки, уявляється важливим з'ясування джерел цього зростання. Відновлювальне (тобто таке, якому передувало падіння обсягів виробництва і виведення час-

тини виробничих потужностей з господарського обороту) зростання, яке розпочалось в Україні в 2000 р. (табл. 2), має свої очевидні межі і не може вважатись основою для безперервного економічного розвитку країни. За даними Держкомстату України фізичний обсяг ВВП наприкінці 2004 р. досяг тільки 61% від рівня 1990 р. (табл. 2). Тому здається, що в нашій країні екстенсивні чинники забезпечення подальшої динаміки, які представлені в теорії Кейнса, доцільно поєднувати з інтенсивними, на кшталт ефективності нагромадження у формі капіталомісткості продукції (Харрод) чи продуктивності інвестицій (Є. Домар).

Проілюструємо, як подібний підхід може бути використаний для забезпечення безперервного еконо-

мічного зростання в Україні. Ми вважаємо, що відновлювальне зростання має резерви для впровадження в нашій країні, тому в цій частині доцільним є звернення до теоретичних надбань Кейнса.

Його модель можливо охарактеризувати як спробу визначення впливу інвестицій на зростання обсягів виробництва, яке здійснюється за рахунок невикористаних потужностей та трудових ресурсів. Вона може бути застосована і для аналізу взаємозв'язку між галузями економіки та виявлення точок дотику між ними, а також між моделлю мультиплікатора та спробами використання моделі ланцюгової реакції в економіці. Нарешті, досвід нашої країни переконливо продемонстрував актуальність ідеї Кейнса щодо важливості для економічного розвитку регулюючого державного впливу.

Проте відновлювальне зростання має свої межі, за якими економічна динаміка може продовжуватись тільки на основі використання інтенсивних чинників, для чого необхідним є: збільшення долі нагромаджень; приросту виробничих потужностей; підвищення продуктивності капіталовкладень; зменшення капіталомісткості продукції, що доводять теоретичні конструкції Р.Харрода, Є.Домара, Дж.Робінсон, Н.Калдора, Л.Пасинетті.

Так, з моделі Домара випливає, що зміна темпу зростання пов'язується лише із зміною граничної схильності до заощадження. А рівноважний темп зростання, за якого гарантоване повне використання наявних в кожному періоді виробничих потужностей буде вищим, якщо більшою буде рівноважна норма заощаджень і меншою капіталомісткість продукції (формула 18).

Позиція ж Р.Харрода щодо заощаджень є двоїстою. З одного боку, він підтримує Кейнса, коли говорить щодо можливості такої ситуації, за якої надлишок заощаджень не є корисним для економіки. З іншого боку, він докоряє Кейнсу, вказуючи на ситуації, у яких через відставання заощаджень від капіталовкладень розвивається інфляція, чие розв'язання є неможливим без збільшення заощаджень. Тому в цілому Харрод схиляється до тлумачення заощаджень як позитивного чинника. Фактичні заощадження в його теорії відстають від величини заощаджень, потрібних для досягнення оптимуму добробуту. Якщо для Кейнса заощадження означають зменшення попиту, то для Харрода — зростання попиту. Це впливає, очевидно, з різного розуміння ними ролі капіталовкладень в економічному розвитку. Наявність заощаджень для Харрода є відмінною рисою динамічної економіки. А у Кейнса економіка може перебувати у стані рецесії навіть за умови наявності заощаджень, якщо тільки інвестиції дорівнюють заощадженням. І з цього за-

стійного стану економіка спроможна вийти лише у випадку перевищення інвестицій за рахунок зовнішніх чинників. У Кейнса інвестиції — це тільки чинник попиту, у Харрода, а також і в Домара інвестиції відіграють двоїсту роль: вони виступають і як чинник попиту, і як чинник пропозиції.

В аналізі Харрода рівновага заощаджень і інвестицій розглядається у загальному контексті економічного зростання внаслідок того, що заощадження є функцією доходу, а капіталовкладення (внаслідок дії принципу акселерації інвестиційного попиту) є функцією приросту доходу. Проте якщо умовою здійснення інвестицій є збільшення доходу, то внаслідок збільшення доходу будуть зростати і заощадження. Звідси — підтримка рівноваги між очікуваними заощадженнями і інвестиціями вимагає також зростання інвестицій. Тому якщо в моделі Кейнса обсяг інвестицій ставився екзогенно, то Харрод включає до своєї моделі ендогенну функцію інвестицій, що ґрунтується на принципі акселерації і очікуваннях підприємців щодо сукупного попиту (формула 6).

Н.Калдор довів, що надзвичайно важливу роль у визначенні темпів економічного зростання відіграє приріст виробничих потужностей. Його оптимальне значення відповідає добутку коефіцієнту нагромадження капіталу (який дорівнює коефіцієнту зростання продуктивності та коефіцієнту капіталомісткості (формули 12—14).

Ще один цікавий для України урок може бути винесений з аналізу праць некейнсіанців, який пов'язаний із визначенням ролі у забезпеченні економічного зростання різних суспільних верств. У Н.Калдора коефіцієнт зростання дорівнює добутку коефіцієнту прибутковості підприємницької діяльності та коефіцієнту заощаджень підприємців (формула 15). На думку Дж. Робінсон, схильність до заощаджень з прибутку переважає схильність до заощаджень із заробітної плати. За теорією Л.Пасинетті, забезпечення довготривалого зростання у стабільному стані переважно залежить від схильності до заощаджень тільки капіталістів (формула 23). З цього випливає, що саме капітал дає імпульс економічному зростанню. У зв'язку з чим прагнення деяких вітчизняних політиків із спрощеними поглядами на економічний розвиток шукати джерела зростання у політичному тиску на крупний бізнес виглядають помилковими. Попри всю важливість влади, яка звичайно несе відповідальність за ситуацію, що склалась, вирішальною силою, яка дійсно визначає сучасний стан і перспективи динамічного розвитку економіки країни, став крупний капітал. Зазначене не означає необхідності послаблення позицій держави в економіці. Йдеться про переосмислення завдань і способів державного регулювання з

урахуванням закономірностей інвестиційного економічного зростання.

Таким чином, дослідження представлених у цій статті теоретичних підходів дозволило встановити, що безперервний приріст агрегованого суспільного продукту в Україні в потенціалі можливостей складається із поєднання кількісного збільшення попиту на інвестиції та вдосконалення їх якісних параметрів. Тобто плідним є розподіл економіки умовно на два сектори за ознакою придатності до впливу екстенсивних та інтенсивних чинників і подальше їх паралельне дослідження.

Усе це говорить про назріваючий перегляд пануючих нині радикальних неоліберальних доктрин і заснованих на них механізмів. Україна кровно зацікавлена в цих процесах і, з огляду на її досвід останніх років, безперечно повинна взяти в них активну участь.

Література

1. **Балацкий Е.** Прямые иностранные инвестиции и внутренняя инвестиционная активность // МЭ и МО. — 1999. — № 11. — С. 83—89.
2. **Балацкий Е., Павличенко Р.** Иностранные инвестиции и экономический рост: теория и практика исследования // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 1. — С. 52—64.
3. **Мозиас П.** Прямые иностранные инвестиции: современные тенденции // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 1. — С. 65—72.
4. **Кейнс Дж.М.** Общая теория занятости, процента и денег. — М.: Прогресс, 1989. — 412 с.
5. **Лазебник Л.Л.** Дискурс кейнсіанських та неокейнсіанських теорій економічного зростання: адаптація під потреби України // Економіка та держава. — 2006. — № 9. — С. 8—12.
6. http://www.kmn.gov.ua/control/publish/article?art_id=28553927
7. **Дзарасов С.** О качестве экономического роста // Экономист. — 2005. — № 12. — 25 с.
8. **Леонтьев В.** Темпы долговременно-го экономического роста и перевод капитала из развитых в развивающиеся страны // Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика. — М.: ИПЛ, 1990. — С. 199—207.
9. **Leontief W.** Input-Output Economics. — N.Y., Oxford University Press, 1986. — 436 p.
10. **Harrod R.F.** International Economics. — London. — 1949. — 356 p.
11. **Machlup F.** International Trade and National Income Multiplier. — N. Y., 1965. — 424 p.
12. **Харрод Р.Ф.** К теории экономической динамики. — М.: Изд-во ин. лит., 1959. — 212 с.
13. **Mikesell R.F.** Economies Foreign Aid. — Chicago, 1969. — 388 p.
14. **Pinkus I.A.** Cost Foreign Aid. — N. Y., 1967. — 348 p.
15. **Rosenstein-Rodan P.N.** Philosophy International Investment in Second Half of Twentieth Century. London — N. Y., 1967. — 364 p.
16. **Avramovich and Associates.** Economic Growth and External Debt. Baltimore, 1964. — 288 p.
17. **Chenery H.B., Strout A.M.** Foreign Assistance and Economic Development // American Economic Review. — 1966. — Sept. — Vol. 56. — № 4. — P. 23—39.
18. **Domar E.D.** Essays Theory Economic Growth. — N. Y. — 1957. — 256 p.
19. **Звонова Е.А.** Международное внешнее финансирование в современной экономике. — М.: ОАО «НПО «Экономика»», 2002. — 324 с.
20. **Kaldor N.** A Model of Economic Growth / / The Economic Journal. — 1957. — № 268. — P. 445.
21. **Kaldor N.** A Model of Economic Growth. // The Economic Journal. — 1957. — № 268. — P. 595.
22. **Pasinetti L.** Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth. — 1962, RES.
23. Самодурова Н.В. Всемирный банк: кредитование экономики / Под ред. проф. Л.Н. Красивиной. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 144 с.
24. **Oxelheim L.** Financial Markets in Transition. Globalization, Investment and Economic Growth, L., 1996. — 247 p.
25. **Welfens P.J., Jasinski P.** Privatization and Foreign Direct Investment in Transforming Economies. — Dartmouth, 1994. — 234 p.